

שערי תשובה

עם הוספות ביאורים ועיונים

ספר לימוד יומי

שערי תשובה

עם הוספות ביאורים ועיונים

הלקה

אדר ב' - תשע"ו

"שערי תשובה"

יוצא לאור ע"י ארגון "ארחות ישר"
מיסודו והכוונתו של מרן שר התורה
הגר"ח קניבסקי שליט"א

יו"ר הארגון:

הרב אריה קניבסקי

עורך ראשי:

הרב ליפא פלמן

חברי מערכת:

הרב אשר לבי

הרב יחיאל חסידה

הרב דוד יגאלי

הרב ישראל מאיר וולך

ארגון "ארחות ישר"

ת.ד: 596 סניף רבי עקיבא בני-ברק

טל': 077-9230219

נייד: 052-7167812

פקס: 077-4230219

מוסדות, שיעורי תורה ופרטיים
המעוניינים בחוברות
יפנו לארגון "ארחות ישר"
בפקס: 077-4230219

©

כל הזכויות שמורות

אין להעתיק, לשכפל, לצלם, לתרגם
חלק כלשהו מתוכן הספר, בין אם לשימוש
פנימי ו/או מסחרי ללא אישור מפורש מארגון
"ארחות ישר".

עימוד, עיצוב והפקה:

אפקטיב

03-5796812 | 054-8485060

נדפס על נייר שאין בו חילול שבת ח"ו.

יוצא לאור לזכוי הרבים
לעלוי נשמת

הרבנית הצדקנית אמן של ישראל
מופלאה ומופלגת במדות טובות
ובמאור פנים לכל אדם
מיוחדת ויחידה בדורנו ביראת שמים
ומעשים טובים לכלל ולפרט
מרת **בת שבע אסתר קניבסקי** ע"ה
בת מרן רבינו יוסף שלום אלישיב זצוק"ל
אשת חבר לרבינו מורה דרכנו
מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א
בטח בה לב בעלה ושלל לא יחסר
שהשיבה נשמתה לבוראה ביום השבת קדש
חול המועד סוכות י"ז תשרי תשע"ב
עליה אנו קוראים את המקראות
עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון
רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה
אוי מי יתן לנו תמורתה
זכותה תגן עלינו
תנצב"ה

חוברת זו מוקדשת לזכר
ולעילוי נשמות הנפטרים

ר' **שמואל** בן ר' צבי **קניבסקי** ז"ל
נפטר י"א תשרי תשל"ח

יצחק בן גבריאל ויפה **ארבוב** ז"ל
נפטר כ"ח אדר תשכ"ט
ת.נ.צ.ב.ה

הונצחו על ידי
מר **אלון ארבוב** שיהי'
להצלחתו

תוכן הענינים

פתח דבר

10

השער השלישי |

בבאור חומר המצות והאזהרות וחלוקי הענשים | אות א - כ"ג

13

פעילות הארגון

73

ביותר משלושים אלף עותקים מכל גליון, הנלמדים מדי יום ביומו, בישיבות וחדרי תלמוד תורה, בסמינרים ובתי ספר, בבתי כנסיות ובתי מדרשות, ובעוד מקומות רבים שמתקיימים בהם שיעורי תורה, בכל מקומות מושבותיהם להגדיל תורה ולהאדירה, ברוך הוא וברוך שמו.

בחסדי השי"ת זכינו להוציא עד עתה, בארבע שנות פעילותנו, את הספר "ארחות יושר" לרבנו מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א בחלוקה ל"א חוברות, את הספר המפורסם "ארחות צדיקים" לאחד מהקדמונים מתקופת הרמב"ם ז"ל בחלוקה לכ' חוברות, ואת הספר "מסילת ישרים" להקדוש רבנו הרמח"ל זצ"ל בחלוקה לעשר חוברות. ועתה ע"פ עצת רבנו מרן שליט"א, עומדים לנו בזה להוציא לאור ולהפיץ את הספר הקדוש "שערי תשובה" לקדוש עליון החסיד רבנו יונה גירונדי זצ"ל אשר קנה מקומו אצל כלל ישראל כספר היסוד לדרכי התשובה השלמה, וקניית דרכי ההלכה והיראה.

וכמעשינו בקודמים, חילקנו את הספר ללימוד יומי, והוספנו בעזרת השי"ת ביאורים והערות קצרות, להביא את דברי הספר הקדוש ללומדים בני זמנינו, ואנו תפילה שלא נכשל ח"ו בהבנת דברי המחבר החסיד זצ"ל זי"ע, כי באמת כוונתנו רצויה להפיץ ולהרבות תורה ומוסר בישראל, כפי הדרכתו של רבנו מרן שר התורה הגר"ח קניבסקי שליט"א.

ויהי נעם ה' אלקינו עלינו ומעשי ידינו כוננה עלינו, ונזכה כולנו ליום הגדול שנאמר בו, הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא, והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, בקרוב במהרה בימינו אמן ואמן.

בברכת התורה
מערכת "ארחות יושר"

בגיל ורעדה עומדים לנו בפתח השער לדופקי בתשובה, הלא הוא ספר "שערי תשובה", ספרו האדיר של אחד משרפי מעלה, החסיד רבנו יונה גירונדי זצ"ל זי"ע שהיה מענקי הרוח בדור דעה של הרמב"ם והראב"ד זי"ע, וכתב כמה ספרים אשר כל בית ישראל נשענים עליו והולכים לאורו מאז ועד עתה, כאלף שנות דור. וכבר העידו הראשונים על הספר "שערי תשובה" אשר לא קם כמוהו מדבר ביראת ה' למשוך ליבות בני אדם לדרכי החסידות.

ומובא בספר "הח"ח חייו ופעליו", שאמר רבנו החפץ חיים זצ"ל בשם רבנו חיים מוולאזין זצ"ל כי "הספר שערי תשובה הוא ספר מוסר השווה לכל נפש ומתאים לכל איש יהודי בכל הזמנים ובכל התקופות עד ביאת גואל צדק בב"א", ומוסרים בשם רבנו עקיבא איגר זצ"ל כי "הספר שערי תשובה אינו רק ספר מוסר אלא גם ספר הלכה", שהחסיד רבנו יונה זי"ע הכניס בו הרבה כללים ופרטים בפסקי הלכה הנצרכים. וידוע כי במשך כל הדורות, גדולי הראשונים והאחרונים, וכל בית ישראל, לא פסקו מלהגות בספר הקדוש הזה, אשר הוא ספר יסוד בדרכי התשובה.

החסיד רבנו יונה זי"ע חילק את הספר לארבעה שערים עיקרים, ובכל שער פירט לסעיפים וסעיפי סעיפים את כל דרכי התשובה לפרטיה, כדי שנוכל לבוא לפני השי"ת זכים ונקיים, ולקיים כראוי את הציווי הנצחי שנצטוונו מבורא העולם באהבתו אותנו, שובו אלי ואשובה אליכם אמר ה' צבקות.

והנה באהבתו יתברך אלינו ורחמי המרובים, פתח לנו שער, והדריכנו לגשת אל הקודש לעסוק בדברי תורה, וזיכנו להפיץ ברבים מעיינות תורה ומוסר, בתפוצה נהדרת ומגוננת של חוברות מוסר ויראת השם,

סדר הלימוד היומי

שבוע א'	יום א' כ"ו באדר א' - יום ה' ל' באדר א' (פ' פקודי)
שבוע ב'	יום א' ג' באדר ב' - יום ה' ז' באדר ב' (פ' ויקרא)
שבוע ג'	יום א' י' באדר ב' - יום ד' י"ג באדר ב' (פ' צו)
שבוע ד'	יום א' י"ז באדר ב' - יום ה' כ"א באדר ב' .. (פ' שמיני)
שבוע ה'	יום א' כ"ד באדר ב' - יום ה' כ"ח באדר ב' .. (פ' תזריע)

לתשומת לב!

חוברת זו מחולקת לחמשה שבועות.

לתועלת הלומדים

החבורות מסדרת "ארחות המוסר" מחולקות לקטעי לימוד יומיים, הנפרסים על פני כחודש - חמישה ימים בשבוע למשך ארבעה שבועות.

(חבורות אלו נלמדות בשיעורי הגמרא הנמסרים בימי ראשון - חמישי ועל כן חולק החומר בהתאם.)

החומר המוקדש לכל יום מותאם ללימוד יומי הנמשך כעשר דקות.

תחילת כל קטע של לימוד יומי מסומנת באמצעות מילה צבועה. כשיום הלימוד מצויין בסימניה הקיימת באותו עמוד.

שערי

שער שלישי

תשובה

השער השלישי

﴿בבאור חמ"ר המצוות והאזהרות ותלוקי הענשים﴾

א. מפני שהזוהר בעל-ההתשובה¹ לחפש דרכיו,² וכמה לו הזוהר לחקר גדל כל הטא מחטאיו, כמו שנאמר (איכה ג, מ) "נחפשה דרכינו ונחקרה", להודיע אליו כל הטאתו אשר הטא, כמה הגדיל לאשמה בה, כי יש⁷ אשמה עד לשמים גדולה, ויש רעה חולה⁸ כנגד כמה חטאים גדולים שקולה.⁹ והתשובה הגדולה, כפי היות

ביאורים

1. לחפש דרכיו. כאשר נתבאר לעיל בשער א' אות לו-לו. 2. וכמה לו עוונות וחסאות. ולחפש כמה עוונות וחסאות יש לו. 3. תם חפש מחופש. (מלשון הכתוב תהלים סד, ז). 4. סיים את חיפוש מספר עוונותיו ומצא. 4. גודל כל הטא. חומר וועצמתו. 5. נחפשה דרכינו. כלומר, בתחילה נחפש את עצם חטאינו וכמה הם במספר. 6. ונחקרה. ולאחר מכן נחקור ונתבונן על כל מעשה ומעשה ביחס לחומרנו וגודלו. וסוף הפסוק הוא "ונשובה עד ה'", הרי שלשוב בתשובה גמורה שמגעת עד כסא הכבוד, מצוים אנו על החיפוש והחקירה. 7. יש אשמה עד לשמים גדולה. ישנם חטאים אשר רעתם גדולה מאד [-עד לשמים]. 8. כנגד כמה חטאים גדולים שקולה. כגון חטא לשון הרע השקול כנגד שלש עבירות, ע"ז ג"ע וש"ד (ערכין טו:). ובמסכת יומא (ט:). אמרו שקולה שנת חנם כנגד שלש עבירות ע"ז ג"ע וש"ד. ובירושלמי שבת (א, ה): שקולה שבת כנגד כל המצוות. 9. והתשובה הגדולה וכו'. כלומר, התשובה צריכה להיות לפי ערך החטא, ועל חטא גדול צריך תשובה גדולה.

שערי

שער שלישי

תשובה

10 גדולים חקרי לב 11 באלה. 12 כי לדעתו רוב העון וגדלו, 13 נפשו ירעה לו. או אז יבנע ונרצה לו העון, כמו שנאמר (ויקרא כו, מא) "או אז יבנע לבכם הערל, ואז ירצו את עונם".

ב. ועוד תועיל חקירת עצם העון לכפות פלמה פניו 14 בשאלת המחילה, פענן שנאמר (עזרא ט, ו) "אלהי בשתי ונגלמתי להרים אלהי פני אליך", 15 ולהעטות בושה על נפשו לפני השם ותברך 16 אחרי הכמתון

ביאורים

או הפירוש, התשובה הגמורה והשלימה שמגיעת עד כסא הכבוד, היא כפי גודל חקירת הלב בכמות ובאיכות החטא (זה השער). 10. גדולים חקרי לב. (שופטים ה, טז) גודל חקירת לבו. 11. באלה. בכמות ובאיכות חטאיו. 12. כי לדעתו רוב העון וגדלו. ככל שידע ויכיר מספר עוונותיו כמה רבים הם וכן את גודלם. 13. נפשו ירעה לו. כך נפשו תהא רעה ומרה עליו. או הכוונה, כך נפשו תהיה יותר שבורה ונכנעת [ירעה' - שבורה, מלשון 'תרועם בשבט' (תהלים ב, ט), 'ורעות רוח' (קהלת א, יד)], והרי ההכנעה מעיקרי התשובה (זה השער). 14. בשאלת המחילה. בעת בקשת המחילה. כלימה היא המדרגה העליונה בבושה, שהיא מעיקרי התשובה, כמו שכתב רבינו לעיל (שער א' אות כ"ב): "והמדרגה העליונה בזה [-בבושה], שיכלם האדם על עוונותיו מלפני השי"ת". 15. ולהעטות בושה על נפשו. נפשו תתעטף ותתלבש בבושה. 16. אחרי הכמתון כסליחתו. מאחר ובוטח בה' שבודאי יסלח לו, וכמו שכתב רבינו לעיל (שם): "ובראות החוטא כי השי"ת מעביר עוונו... יוסיף בושה בלבבו".

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

א. בלתי אחרי ידיעתו כוכר פשעו. בתלמיד רבינו יונה (על הרי"ף ברכות דף א:) כתב בשמו של רבינו ז"ל: "זוהו עיקר היראה ליוהר מהספקות ושלא לעשות המצוות על דרך ההרגל, שעונש הספק יותר מן הודאי. וכן מצינו שעל הודאי מביא חטאת ואמרינן (זבחים מח.) דחטאת בת דנקא, כלומר שאפילו לא יהיו דמי כשבה או שעירה שיביא לחטאת אלא דנקא - די לו בזה, ודנקא היא מעה והוא שתות הדינר כדאמרינן (קדושין יב.) שש מעין כסף דינר. ואם מביא אשם על הספק, כגון שהיו לפניו שתי חתיכות אחת של שומן ואחת של חלב ואכל אחת מהן ואינו יודע איזה מהן אכל, צריך להביא אשם בשני סלעים (זבחים שם, כריתות כו:) שהם מ"ח מעין, כי הסלע ארבע

א. בלתי אחרי ידיעתו כוכר פשעו. בתלמיד רבינו יונה (על הרי"ף ברכות דף א:) כתב בשמו של רבינו ז"ל: "זוהו עיקר היראה ליוהר מהספקות ושלא לעשות המצוות על דרך ההרגל, שעונש הספק יותר מן הודאי. וכן מצינו שעל הודאי מביא חטאת ואמרינן (זבחים מח.) דחטאת בת דנקא, כלומר

ביאורים

17. למען תזכרי. דרכך, בהטיבי לך (רש"י). 18. ובשת. להרים פניך אלי (שם). 19. ככפרי לך לכל אשר עשית. בסלחי לך את אשר עשית - תבושי, ותדעי כי לא מגמולך הטוב הטיבותי לך (שם). 20. גדולת חסד הכפרה. ככל שייכיר האדם יותר בחומרת עוונותיו, כך, באותו היחס, ידע להעריך יותר את חסרו יתברך המחול על עוונותיו (בשערי התשובה). 21. אין נפשו אל העבד. אין האדון מתרצה אל העבד למחול לו על חטאיו. [נפשו' - רצונו', מלשון 'אם יש את נפשכם' - רצונכם' (בראשית כג, ח ורש"י שם)]. 22. בלתי אחרי ידיעתו כוכר פשעו. אלא רק אחרי שהעבד ידע עוצמת פשעו.

וְאִם יִדְמָה בְּנַפְשׁוֹ כִּי הַחֲטָא נִקְלָה,²³
 וְגַדְל הַקֶּצֶף עָלָיו. לָכֵן יִתְחַיֵּב²⁴
 הַחוֹטֵא לְהַכִּיר עֵצָם הַחֲטָא וְעָנְשׁוֹ,
 כְּעֵנִין שְׁנֵאמַר (שמואל-א כו, כא)²⁵
 "הִנֵּה הַסִּכְלֵתִי וְאֲשַׁנְּהָ הַרְבֵּה
 מְאֹד". עַל כֵּן הַצְּרִכְנוּ לְלַמֵּד לְבִנְי-
 יְהוּדָה, לְתוֹרָה וּלְתַעֲבוּדָה, הַמֶּר
 הָעֲנָשִׁים לְכָל עֵוִן וּלְכָל חֲטָאתָ, עַל²⁹
 כֵּן עַל פֶּל דְּבָרֵי הַהַקְדָּמָה הַזֹּאת.

וְעוֹד לְתוֹעֵלֹת נִשְׁגָּבָה³⁰ גְּדוּלָּה
 וּבְצוּרָה, כִּי רָאָה רְאִיתִי רַב

ישית אל לבו לשוב, ולזה החמירו בו יותר." עכ"ל.

ביאורים

23. נקל. קל, קטן. 24. יגדל הקצף. מצד האדון. 25. כענין שנאמר. אצל שאול המלך שהתחרט על שרדף את דוד על לא דבר, ובמילים אלו מבטא את הכרתו בגודל חטאו וטעותו. 26. הסכלתי. מלשון סכלות וטפשות (מצו"צ). 27. ואשנה. מלשון משגה ושגגה (שם). 28. לתורה ולתעודה. להורותם ולהעידם. 29. על כן על כל. כלומר, בשביל כל זה דברי ההקדמה הזאת (לשון הכתוב, אסתר ט, כו). 30. גדולה ובצורה. (מלשון הכתוב בדברים א, כח) כלומר, גדולה וחזקה.

הַעַם הַיּוֹשְׁבִים עַל כַּמָּה פְּשָׁעִים³¹ כְּבָדִים כִּי הֵם קָלִים, וְעַל חֲטָאֵי מִיתוֹת וּבְרִיתוֹת כִּי הִזְהִירוֹת בָּהֶם³² יִתְרוֹן הַכֶּשֶׁר אִו מִדַּת חֲסִידוֹת, וְנִכְשָׁלִים³³ מִכְּלֵי מִשִׁים³⁴ וְאִין תּוֹכַחַת, כְּעֵנִין שְׁנֵאמַר (ישעיהו מח, ח) "גַּם מֵאֵי לֹא פִתְחָה אֲזַנְךָ".
 עַל כֵּן הַצְּרִכְנוּ לְהַזְהִירָם וּלְגַלּוֹת אֲוָנָם עַל חֲמֵר עֲבֻרוֹת רְבוּת, וְכִי יֵשׁ³⁶ בְּמַצּוֹת הַקְּלוֹת³⁷ דְּרִכִּים וְצַדִּיקִים רַבִּים לְכַלּוֹן³⁸ חֲרוּץ³⁹ וּלְאֲבֹדֵן הַנֶּפֶשׁ.⁴⁰ וְרַבִּים מִן הַרְשָׁעִים⁴¹ יַעֲזְבוּ דְרָכָם, כִּי יִדְעוּ הָאֲבֹדֵן וְהַתְּפִסָּד אֲשֶׁר בָּהּ, וּבְהַגְלֹת לָהֶם גְּדֹל הַחֲטָא⁴³ וְאֵת אֲשֶׁר נִגְזַר עָלָיו, נִכְשָׁלִים⁴⁴ וְאֲזָרוּ חֵיל לְכַבֵּשׁ תְּאֻמוֹתָם, כִּי אֵיכָכָה יוֹכְלוּ וְרָאוּ בְּאֲבֹדֵן נַפְשָׁם.

ביאורים

31. כבדים. חמורים. 32. יתרון הכשר. מעלה וחומרה יתירה. 33. מבלי משיים. "על לב לשוב לקונם" (רש"י איוב ד, כ). או הכוונה, נכשלים מחוסר שימת לב. 34. ואין תוכחת. אין מקבלים התוכחה מאחר ואינם מרגישים החטא. 35. לא פתחה אזנך. לא נפתחה אזנך לשמוע דברי תוכחה. 36. במצוות הקלות. אף במצוות לא-תעשה הקלות. 37. דרכים וצדדים. אפשרויות ואופנים. 38. חרוץ. מוחלט וסופי. 39. ולאבדון הנפש. מן העולם הבא. 40. ורבים מן הרשעים. המתייצבים על דרך לא טוב תמיד [עיין לעיל שער א' אות י"א] (זה השער). 41. יעזבו דרכם. הרעה. 42. כי ידעו. לאחר שידעו. 43. ואת אשר נגזר עליו. ואת העונש אשר נגזר על החטא. 44. יאזרו חיל. יחגרו כח (מצו"צ שמואל-א' ב, ד).

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

ג. **וְהַמְשַׁל בְּזֶה לְאָדָם הַחֲפִיץ לְלַכֵּת אֶל עִיר, וַיֹּאמְרוּ לוֹ בִּי הַדְרֹךְ⁴⁵ מִשְׁבֹּשֶׁת בְּצַנִּים וּפְחִים⁴⁶ וְאֲבָנֵי-נֶגֶף,⁴⁸ וְלִצְרָכֹו אֶל הַמְקוֹם הַהוּא⁴⁹ לֹא יִהְיֶה מַלְכֵת. וְהָיָה בִּי יֹאמְרוּ אֵלָיו בִּי⁵⁰ שְׁחַל בְּדַרְךָ וְנָמַר⁵¹ שְׂוֹקֵךְ עָלָיו, אִו⁵² יִכְלֹה רִגְלָיו מִן הַדְרֹךְ הַהוּא. עַל כֵּן אָמַר שְׁלֹמֹה עָלָיו הַשְּׁלוֹם (משלי א, ב) "לְדַעַת חֲכָמָה וּמוֹסֵר", פְּרוּשׁ, ⁵³ב) **בְּשֵׁרֹן הַמַּעֲשָׂה וְעִזִּיבֵת הָעֵבְרוֹת****

ב. כשרון המעשה ועזיבת העבירות יקרא חכמה. הנה נגלה לפנינו הטעות הגדול אשר טועים ומטעים בו כמה וכמה, כי אנו קוראים "חכמה" לבעלי ההשכלה הערומה לבד, רצוני לומר ההשכלה האמיתית, ואדם המדבר חכמות הוא החכם בעינינו, ולכשישאל איש מה עם יראתו של זה? נשיב לו בתמיהה

מה שייך חכמה לחסידות, אמת כי אין בו הדקדוק הראוי במצוות הש"ת, אבל חכם הוא הפליא וכו' ואם נצטרך לעצה ותושיה בעניני מסחר וכד' ונחפש אל מי לפנות ונמצא אדם אחר יר"ש ומדקדק במצוות הרבה יותר מזה האיש, את מי נוועץ ואל מי נפנה? ומי שיבוא אמנם להיר"ש לשמוע

ביאורים

45. והמשל בזה. מלמדנו בזה כי פחד הסכנה בכחו לבטל את הרצון החזק ביותר (זה השער). 46. משובשת בצנים ופחים. מקולקלת ע"י קוצים ומוקשים. 47. ואבני נגף. ובאבנים שאפשר להתקל בהם ולהנזק. 48. ולצרכו אל המקום ההוא. אמנם בעבור שיש לו צורך להגיע אל אותה העיר. 49. לא יחדל. לא ימנע. 50. שחל. אריה. 51. שוקד עליו. ממחר לבוא אליו. או הכוונה, אורב, מצפה וממתין לו בדרך (ירמיה ה, ו, ומפרשים שם). 52. יכלה. ימנע. 53. כשרון המעשה. העשיה הכשרה והראויה שהיא מעשי המצוות (לשון הכתוב בקהלת ד, ד).

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

יִקְרָא "חֲכָמָה", כְּעֵנֶן שֶׁנֶּאֱמַר (דברים ד, ו) **"כִּי הִיא חֲכָמָתְכֶם".** וְאַחַר שִׁילְמַד וַיִּדְעַ הַמְצוֹת וַיִּמָּה הֵן הָעֵבְרוֹת, צְרִיף שִׁילְמַד גְּנוּת הָעֵבְרוֹת וְהַחֲפֵסֵד וְהָאֲבִדוֹן הַנִּמְצָא כִּהֵן לְהַרְחִיק נַפְשׁוֹ מִמֶּן, ⁵⁵וְלִהְיוּכִיחַ עֲצָמוֹ בּוֹזְרוֹן הָעֵנְשִׁים ⁵⁶וְלִיִּסֵר זוּלָתוֹ, ⁵⁷וְזֹאת הַיְדִיעָה תִּקְרָא "מוֹסֵר", וְלִמּוֹכִיחִים ⁵⁸יִנְעֵם לְלַמֵּד לְדַעַת זֹאת.

מה בפיו, ירבה לתרץ עצמו ולהניח דעתו באשר הקב"ה ודאי לא יביא תקלה על ידו. ולכשנתבונן גם זה אינו נכון, שהכתוב צווח "הן יראת ה' היא חכמה" וכו' הרי לא באופן סגולי הוא, אלא מציאות טבעית, כי הוא החכם וכו' שהרי כל מעשי חש"ו נמדדים אצל כולם בחוסר שכלם ובינתם, ושם לא יתמה איש לומר מה שייך מעשיהם לחכמתם, וא"כ ק"ו

וְעֵתָהּ נִבְאָר מַעֲלוֹת הַמֶּר הַמְצוֹת

בנידון דידן, כי אין לך שוטה גדול מזה אשר משליך נפשו ומטנף עצמו בהבלים ואיה חכמתו ובינתו (אור יהל, כי תבוא).

ביאורים

54. כי היא חכמתכם. תחילת הפסוק הוא "ושמרתם ועשיתם", ומפרש רבינו כפשוטו: "ושמרתם" - זה שמירה מעבירות, "ועשיתם" - זה מעשה המצוות, "כי היא חכמתכם" - זוהי נקראת "חכמה" (זה השער). 55. ולהוכיח עצמו בזכרון הענשים. ולייסר את עצמו בתוכחת ע"י שיזכור עונשי החטאים. 56. ולייסר זולתו. ואף לייסר אחרים לאחר מכן. 57. וזאת הידיעה תקרא מוסר. כלומר "מוסר" נקרא ידיעת חומרת העבירות ועונשן, שעל ידי זה מייסר עצמו בתוכחה. 58. ינעם. מלשון נעימות ויופי [כי הדרך הטוב ינעם לנפש (מלבי"ם משלי כד, כה)].

וְהֶאֱזְהָרוּת וְחִלּוּק הָעֲנָשִׁים.

ד. הַמְדַרְגָּה הַרְאֵשׁוֹנָה, ^(א) הַמָּר

⁵⁹ דְּבָרֵי-סוֹפְרִים. נִתְחַבְּנוּ מִן

הַתּוֹרָה לְקַבֵּל ⁶⁰ תְּקִנּוֹת הַנְּכִיָּאִים

וְהַשּׁוֹפְטִים וְלִשְׁמֹעַ דְּבָרֵי-חֲכָמִים

⁶¹ וְלִהְיוֹת בְּגִדְרֵיהֶם, ⁶² שֶׁנֶּאֱמַר (דברים

ג. חומר דברי סופרים. מצינו כמה פירושים מדוע נקראו חכמים "סופרים": במסכת קידושין (ל.) אמרו "לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל האותיות שבתורה, שהיו אומרים וא"ו גזחון חציין של אותיות של ס"ת,

'דרש דרש' חציין של תיבות, 'והתגלח' - של פסוקים, 'יכרסמנה חזיר מיער', עי"ן דיער חציין (אותיות) של תהלים, 'והוא רחום יכפר עון' חציו דפסוקים". בירושלמי (שקלים כא.) "אמר ר' אבהו, כתיב 'ממשפחת סופרים יושבי יעבץ', מה ת"ל סופרים, אלא שעשו את התורה ספורות ספורות: חמשה לא יתורמו תרומה, חמשה דברים חייבין בחלה, חמש-עשרה נשים פוטרות צרותיהן, שלשים ושב כריתות בתורה, שלשה-עשר דבר נאמרו בנבלת העוף הטהור, ארבעה אבות נזיקין, אבות מלאכות ארבעים חסר אחת". ובמהרש"א כתב על הגמרא (ב"ב י:): "שהיו אומרים אשרי שבא לכאן ותלמודו בידו כו'. יש לפרש כי עיקר הלימוד ושנעשה בו רושם הוא הלימוד

ביאורים

59. דברי סופרים. מצוות חכמים, תקנותיהם וגזירותיהם. רבנו מתחיל למנות כאן בהדרגה את כל סוגי המצוות מן הקל אל החמור. 60. תקנות הנביאים והשופטים. שהם שבע מצוות דרבנן, וכגון עירובין ונטילת-ידיים שתיקן שלמה המלך (עירובין כא:), ועשר תקנות שתיקן עזרא (ב"ק פב.) ועוד. 61. ולהזהר בגדריהם. שלא לעבור על גזירותיהם שעשו סייג למצוות התורה, כגון שניות לעריות (יבמות כא:), וכן איסור יחוד עם הפנויה שתיקן דוד ובית דינו (ע"ז לו:), וכן גזירת י"ח דבר (שבת יג:), וכן מוקצה ועוף בחלב וכדו'. 62. שנאמר לא תסור וכו'. במסכת ברכות (יט:) אמרו "כל מילי דרבנן

הבא מכתבת יד, אשר על כן נקראו החכמים סופרים".

יז, יא) "לא תסור מן-הדבר אשר- יגידו לך ימין ושמאל". ⁶³ וגם פי

הזהרנו מן התורה לקיים עלינו

להיות עושים ככל אשר יורנו, אכן מצות-עשה מן

התורה ⁶⁴ תמורה מדבריהם, מפני שהזכר עקר הדבר

בספר תורת האלהים מפרש וצוה השם ותפרף עליו

בפרט. ⁶⁵ ויש דרכים וצדדים ימצאון שם דברי-סופרים

תמורים מדברי-תורה, באשר אמרו רבותינו זכרונם

לברכה (סנהדרין פה, ג) ⁶⁶ המר ⁶⁷ בדברי-סופרים ⁶⁸ מדברי-

תורה, ⁶⁹ שהאומר ⁷⁰ אין תפלין לעבר על דברי-תורה,

ביאורים

אסמכינהו אלאו דלא תסור] "פי' כל דברי החכמים וגזירותיהם סמכו אותם על הלאו של 'לא תסור'". ובמסכת שבת (כג.) אמרו "והיכן צננו [בתורה להדליק נר חנוכה, שאנו מברכים 'אשר קדשנו במצותיו וצונו', והלא רק תקנת חכמים היא], רב אויא אמר מ'לא תסור'". 63. וגם כי הוזהרנו מן התורה וכו'. כלומר, ואע"פ שעיקר החיוב לשמוע לדברי חכמים הוא מן התורה, מ"מ מצות עשה שהזכרה במפורש בתורה חמורה ממנה [ועל כן ספיקא דאורייתא לחומרא וספיקא דרבנן לקולא ועוד הבדלים יש ביניהם] (הרוצה בתשובה). 64. חמורה מדבריהם. חמורה יותר ממצוות חכמים. 65. ויש דרכים וצדדים ימצאון שם. ישנן מקרים ואופנים אשר בהן. 66. חומר. יש חומר לענין [זקן ממרא] [כלומר, דיין הממרה את פי בי"ד הגדול שבלשכת הגזית ומסרב לקבל את הוראתם]. 67. בדברי סופרים. בדינים שלמדו חכמים על פי הדרכים שהתורה נדרשת בהם. 68. מדברי תורה. יותר מאשר בדינים הכתובים במפורש בתורה. 69. שהאומר. שזקן ממרא האומר. 70. אין תפלין לעבר על דברי תורה. אין מצות תפלין

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

⁷¹ פְּטוּרָה. ⁷² חֶמֶשׁ טוֹטְפוֹת ⁷³ לְהוֹסִיף
עַל דְּבָרֵי-סוּפְרִים, ⁷⁴ חֵיב. (ה) וְכָל
הָעוֹבֵר עַל דְּבָרֵי-חֻכְמִים ⁷⁵ חֵיב מִיתָה
(ברכות ד, ב).

ה. וְעַתָּה הֲלֹא לָךְ לְרַעַת, מִפְּנֵי-מָה
הָעוֹבֵר עַל דְּבָרֵי-חֻכְמִים חֵיב
מִיתָה יוֹתֵר מִן הָעוֹבֵר עַל מִצְוֹת-
עֲשֵׂה וְעַל מִצְוֹת לֹא-תַעֲשֶׂה. וְזֶה
פֶּשֶׁר הַדָּבָר, כִּי הָעוֹבֵר עַל דְּבָרֵי-
חֻכְמִים, ⁷⁶ אֲשֶׁר מְלֹא לְבוֹ לַעֲשׂוֹת כֵּן,

ד. וכל העובר על דברי
חכמים חייב מיתה.
בספר 'קדושה וברכה'
(סמיכת חכמים, ד"ה
כל) הביא שנשאל
ב'משפטי שמואל'
(סי' ה') מדוע במצוות
שהם מן התורה
מצאנו קלות שאין
בהם חיוב מיתה
וחמורות שיש בהם
חיוב מיתה, ואילו
בדברי חכמים חייב
על הכל מיתה? ותיירץ
ה'קדושה וברכה',
שהואיל שכל דברי
חכמים הסמיכו על
לאו של 'לא תסור מן

הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל' (דברים יז, יא) כמבואר במסכת ברכות (יט:), ושם בפסוק שאחרי זה נאמר 'והאיש אשר יעשה בזדון... ומת האיש

ביאורים

כלל, ובכך מורה לעבור על דברים המפורשים בתורה. ⁷¹ פְּטוּרָה. ממיטה.
⁷² חֶמֶשׁ טוֹטְפוֹת. ואילו אם הוא מורה לעשות בתפילין של ראש חמשה
בתים. ⁷³ לְהוֹסִיף עַל דְּבָרֵי סוּפְרִים. שדרשו מן הכתוב שיש לעשות
בתפילין של ראש ארבעה בתים, והוא מוסיף עוד בית אחד. ⁷⁴ חֵיב. מיתת
חנק מדין זקן ממרא. [והטעם מפני שפרק מעליו עולן של חכמים, כמש"כ
רבינו בהמשך, ורבינו לא ס"ל טעם רש"י בסנהדרין פח: עיי"ש (זה השער)].
⁷⁵ חֵיב מִיתָה. ורבינו לא ס"ל טעם רש"י בסנהדרין פח: עיי"ש (זה השער) של
חכמים] ישכנו נחש" (רש"י עירובין כא:). ⁷⁶ אֲשֶׁר מְלֹא לְבוֹ. הסיבה
שהסכים בדעתו והעזי.

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

ההוא, ואם כן נאמר
מיתה על כל דברי
חכמים ואין שיך
לחלק בין קלות
לחמורות, הואיל שעל
הקלה גם עובר על
'לא תסור' כמו על
החמורה. ובדרשות
הר"ן (דרוש השביעי)
כתב, שמצאנו הרבה
פעמים שהמקום ענש
מיתה אפילו בדבר
 שאין חיוב מיתה
 בתורה, כמו שאמרו
 בסוטה (י. לה.) על
 עזא ואנשי בית שמש,
 והטעם שנענשו כי
 נגרם בזיון על ידם.

⁷⁷ כִּי תִקַּל מִצְוֹתָם בְּעֵינָיו, לֹא מֵהַתְנַבֵּר
יֵצְרוּ עָלָיו, אֲכָל כִּי ⁷⁸ תִּכְהִינָה עֵינָיו
מִרְאוֹת אֹרֶךְ דְּבָרֵיהֶם ⁷⁹ וְלֹא יִהְיֶה
לְנִגְהָ הָאֱמוּנָה, ⁸⁰ וְלֹא מִשֶּׁךְ כְּעַל
גִּזְרֹתָם, וְלֹא יִטְרַח לְקַיֵּם מֵאֲמָרָם כִּי
לֹא נִכְתַּב בְּסֵפֶר-הַתּוֹרָה. ⁸¹ וְלֹא נִהַג
כְּדַרְךָ הָעוֹבֵר עַל דְּבָרֵי-תוֹרָה אֲשֶׁר
נִפְשׂוּ מִרָה לֹא ⁸² וְנִקְוֵט בְּפִנְיָ וַיִּירָא
וַיֵּצֵר לֹא כִּי יִשְׂאָהוּ יֵצְרוּ לְחֹטֵא.
(ה) עַל כֵּן ⁸⁴ מִשֶּׁפֶט-מוֹת יִהְיֶה לְאִישׁ,
כִּי הִפִּיל דָּבָר אַחֵר מִכָּל דְּבָרָם הַטּוֹב,

ה. על כן משפט מות יהיה לאיש. בספר 'יערות דבש' (ח"א דרוש ב) כתב

ביאורים

⁷⁷ כִּי תִקַּל מִצְוֹתָם בְּעֵינָיו. שמצות חכמים קלה בעיניו ולכן מזלזל בה.
⁷⁸ תִּכְהִינָה עֵינָיו. נחלש מאור עיניו שכלו. ⁷⁹ וְלֹא יִהְיֶה לְנִגְהָ הָאֱמוּנָה.
לא יתנהג לאור האמונה בדברי חז"ל מפני שלא נכתבו במפורש בתורה.
⁸⁰ וְלֹא מִשֶּׁךְ כְּעוֹל גִּזְרֹתָם. אינו מקבל על עצמו את עול גזירות החכמים.
⁸¹ וְלֹא נִהַג. גם לאחר שעובר על דבריהם לא נוהג כדרך מי שעבר על דברי
תורה וחוויר בתשובה. ⁸² וְנִקְוֵט בְּפִנְיָ. ומצטער על עצמו. [לשון המקרא
(יחזקאל ו, ט) הוא, ופירש רש"י לשון קטטה, "תקוטטו על עצמם על אשר
לא שמעו אלי". וב'מצודת דוד' פירש לשון כריתה, "ר"ל הם יפשטו הכריתה
על עצמם על הרעות אשר עשו"]. ⁸³ יִשְׂאָהוּ. יסיתו, יטעוהו (ראה רש"י
בראשית ג, יג). ⁸⁴ מִשֶּׁפֶט מוֹת. בידי שמים.

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

וְהִנֵּה הוּא כְּאֹמֵר (תהלים ב, ג)
”נִנְתְּקָה אֶת מוֹסְרוֹתַיִמוֹ”,⁸⁵ וְדוּמָה
לְמָה שִׁכְתוֹב בְּעֵינָי וְקָן הַמִּמְרָה אֶת
פִּי הַחֲכָמִים (דברים יז, יב) ”וְהָאִישׁ
אֲשֶׁר-יַעֲשֶׂה בְּדוֹן לְבַלְתִּי שָׁמַע אֶל-
הַכֹּהֵן” וְגו’.

שמושל אחד בינא שאל אותו מדוע חמורים דברי חכמים יותר מדברי תורה, וענה לו שהמושל עצמו יכריע בדבר ויראה שכן הוא, שהרי אתה מושל גדול וקרוב למלכות, ומה יהיה אם תגזור עלי

לצאת מכאן ואסרב לצאת - ודאי שתוכל להניחי במאסר, אך אם תקח חנית ותדקרני בו על ססירבתי לצאת מכאן, יהיה כעס המלך על המושל שדקר והרג איש פלוני. ומצד שני, השומר הניצב בחוץ שתפקידו לשמור על המושל, אם יצהו עלי ללכת לדרכי ולא להכנס לבית המושל, ואסרב לו ואכנס לבית המושל, ויהרוג אותי בכלי משחיתו - לא יקרה לו און, ולהיפך יהללו אותו על ששמר משמרתו בנאמנות ומילא תפקידו כראוי. וסיבת הדבר, שהשומר לרוב שפלותו אם לא יהיה לו אפשרות להרוג מי שנכנס בלי רשות, אם כן 'שוא שקד שומר', ויהפך ללעג וקלס בפני כולם. אבל המושל, לרוב כבודו ומעלתו, גם בלי שיהרוג יכבדוהו ויפחדו ממנו, ואינו צריך להרוג. וכמו כן דברי חכמים שעשו משמרת לתורה הם כמו השומרים שעשו משמרת לתורה הם כמו השומרים את בית המושל, שכדי שלא ילעגו על דבריהם הוצרכו לחיזוק יותר, לכן אמרו שמי שעובר על דבריהם חייב מיתה, אבל התורה עצמה לרוב מעלתה אינה צריכה את החיזוק הזה.

ביאורים

85. ננתקה את מוסרותימו. "ננתק מאתנו את מוסרי עולו לבל נעבוד אותו, ואחז במשל לדבר בלשון הנופל בשור המושך בעול" (מצו"ד תהלים ב, ג).
 86. ודומה וכו'. בצורת החטא לחטאו של זקן ממרא, שעל אף שהורה לשנות במצות עשה של תפילין שאין עליה מיתה, בכ"ז חייב מיתת ביי"ד כיון שחלק על החכמים ופרק עולם, כמו כן בעובר על דברי חכמים מתוך

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

ו. כִּי טוֹבִים דוּדִיךְ מִיַּיִן. חז"ל דרשו את החביבות של דברי סופרים מן הפסוק "כי טובים דודיך מין". לא בכדי נקראו חז"ל 'דודים'. לכאורה הגדרת 'דודים' מלשון ידידות, המקום הנכון לומר ביטוי זה כשמדברים על מדרגות באהבת ה', ולא על יראת שמים שהוא נובע מפחד והרחקה, והיכן

א. עוֹד אִמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְכָרוֹנִם לְבַרְכָּהּ
(שיר השירים רבה א, ב) "כִּי-טוֹבִים

מתבטא בזה הידידות? אמנם היראת שמים היא מביאה לידידות, וכפי המבואר ברמב"ם שהיראה והאהבה השורש הוא שורש אחד, כפי שכתב בפ"ב הל' יסודי התורה ה"ב: "והאיך היא הדרך להגיע לאהבתו וליראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וכו' מיד הוא אוהב ומשבח וכו', וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד נרתע לאחוריו וירא ויפחד". כשרואה את גדלות ה' ורוצה להתקרב אל הקב"ה - זה עצמו מביא אותו ליראה ופחד. אותה הידידות והרצון של התקרבות להקב"ה היא גורמת לאהבה, ומאידך גורמת ליראה, שמה יאבד את הקירוב אל הקב"ה. כך הוא ג"כ ביחס לחביבות

ביאורים

פריקת עול חייב מיתה בידי שמים. 87. רחוק מן התשובה. כלומר, רחוקה האפשרות שיעשה תשובה. 88. גם ישנה באולתו תמיד. גם סביר להניח שיחזור שוב על חטאו כל ימי חייו אחרי שהוא קל בעיניו. 89. כהכשל בו החוטא פעמים רבות. כאשר נכשל בחטא הקל פעמים רבות מתוך זלזול. "כי בהתמדתו על העבירה נעשית לו כהיתר, ויפרוק עולה מעליו, ולא ישתמר ממנה, ויחשב עם פורקי עול ומומרים לדבר אחד" (לשון רבינו לעיל שער

דְּרִיף מִיַּיִן⁹⁰, חֲבִיבִין⁹¹ דְּבָרֵי-סוּפְרִים⁹² יוֹתֵר מִיַּיִנָּה שֶׁל תּוֹרָה. וְאַנְהֵנוּ צְרִיכִים לְפָרֵשׁ⁹³ גַּם אֶת זֶה. יְדוּעַ תְּדַע, כִּי יְרָאת-הַשֵּׁם יִסּוּד הַמְצוּת, שְׁנֵאמַר (דברים י, יב) "וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ שֶׁאֵל מַעֲמֶךָ⁹⁴ כִּי-אִם לִירְאָה אֶת-יְיָ אֱלֹהֶיךָ", וְכֵן יִרְצָה הַשֵּׁם אֶת בְּרוּאָיו, כְּמוֹ שְׁנֵאמַר (תהלים קמז, יא) "רֹצֵחַ יְיָ אֶת-יְרֵאָיו". וְתִקְנֹת חַכְמִים וְגִדְרֵיהֶם - יִסּוּד לְדַרְךְ הִירְאָה, כִּי יַעֲשֵׂוּ גֵדֵר וְהִרְחִיקָ פֶּן

ח"ב עמ' תפט).

ביאורים

א' אות ל"ח ועיי"ש עוד). 90. חביבין. במסכת ע"ז (לה). הגירסא: עריבים. 91. דברי סופרים. "דברי דודיך" - אהוביך, החכמים, והיינו מצוות דרבנן. 92. יותר מיינה של תורה. מעיקר התורה שבכתב. והיינו שהוסיפו חכמים גזרות והעמידו הדברים בהלכות מרובות דקי העיון ועומק תבונות, וכנסת ישראל מתפארת בהן שהם עריבים עליה (חזו"א 'אמונה ובטחון' פ"ג אות כג). 93. גם את זה. מה חביבותם של דברי סופרים יותר מדברי תורה [מעבר לחומרתם שנתבארה לעיל]. 94. כי אם ליראה. כלומר, והרי לא רק על מצות היראה הוזהרנו אלא גם על שמירת כל התורה כולה, אלא משום שמצות היראה היא יסוד ותכלית כל התורה (זה השער). 95. רוצה ה' את יראיו. באותה מידה שהם 'יראיו' כך יש להם רצון מה' (שפתי חיים).

ז. עשו משמרת למשמרת. במסכת יבמות (כא.) אמרו שיש לעשות סייג ומשמרת למצוות, ודרשו על המקרא הנאמר בקהלת (יב, ט) "ואזן וחקר תקן משלים הרבה" - "קודם שבא שלמה (ואסר שניות לעריות) היתה תורה דומה לכפיפה (לסל) שאין

תִּנְעַע יַד אָדָם בְּאִסּוּר הַתּוֹרָה, כְּבַעַל הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה גֵדֵר לְשָׂדֶהוּ⁹⁶ מֵאֲשֶׁר יָקָר בְּעֵינָיו, כִּי יֵרָא פֶּן יִכְנָסוּ בּוֹ בְּנֵי-אָדָם⁹⁷ וְהָיָה לְמִשְׁלַח שׂוֹר וּלְמַרְמָס שָׂה, כְּעֵינֵן⁹⁸ שְׁנֵאמַר (ויקרא יח, ל) "וּשְׁמַרְתֶּם אֶת-מִשְׁמַרְתִּי", וְאָמְרוּ זְכוּרֹנָם לְבִרְכָה (יבמות כא, א) עֲשׂוּ מִשְׁמֶרֶת לְמִשְׁמַרְתִּי.

לה אזנים (לאחזה בהם שלא תפול, כיון שהיו אסורים רק בעריות עצמם. רש"י), עד שבא שלמה ועשה לה אזנים (שיחזיקו בהם, כיון שאחר שאסר שניות, מתרחקים מהעריות עצמם ולא נכשלים בהם, ועל ידי כך הם אווזים במצוות, כדרך שנוח לאחוז בכלי שיש לו בית יד, מכלי שאין לו. רש"י). כלומר, כשם שעושים אזנים לכלי לאחוז בו ולשמרו לבל יפול, כך יש לעשות למצוות כדי לשמרן. מסופר כי שעה שישב הגה"צ רבי זלמליה מוילנא ולמד לפני רבינו הגר"א אמר לרבו הנ"ל בעת שלמדו זאת, כי אולי על זה מרמו הכתוב (שמות טו, כו) "וזהאזנת למצוותיו" - הכוונה שיעשה

ביאורים

96. מאשר יקר בעיניו. מתוך שהשדה חשוב אצלו. 97. והיה למשלח שור ולמרמס ש. (מלשון הכתוב ישעיהו ז, כה). כלומר, אם לא תהיה גדר יכנסו לשדה בהמות לרעות שם ויאכלו כפי רצונם וירמסו ברגליהם וישחיתו את תבואתו. 98. שנאמר. בסוף פרשת עריות. 99. עשו משמרת למשמרת. עשו שמירה לבל תעברו מבלי משים על דברי התורה עצמה. [מכאן יש רמז למה שגזרו חכמים שלא לישא "שניות" לעריות, דהיינו קרובות מִדְרָגָה נמוכה יותר - שאינן עריות מן התורה, כדי להרחיק את האדם מאיסור ערוה גמור].

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

^(ח) וְרַב הַזְּהִירוֹת וְהַגְּדֵר וְהַתְּרַחֵק מִן הָאִסּוּר הֲלֵא זֶה ¹⁰⁰ מֵעֵקְרֵי הַמּוֹרָא. וְהַמְרַבָּה לְהַזְהֵר יַגִּיעַ אֶל הַשֶּׁכֶר הַגָּדוֹל, פְּעֻנֵי שְׂנַאמֹר (תהלים יט, יב) "גַּם-עֲבָדְךָ נִזְהָר בָּהֶם ¹⁰¹ בְּשִׁמְרֵם עֵקֵב רַב".

אדם אזנים למצוות, והיינו כמו שניות לעריות שהוא אוזן לתורה, וקילס הגר"א רמז זה (דברי שאול). ומצינו בתורה כי הקב"ה עשה גדר לעם ישראל לבל יפלו

ויכשלו בדבר איסור. כתוב בפרשת בשלח (שמות יג, יז) "ויהי בשלח פרעה את העם ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא כי אמר אלהים פן ינחם העם בראותם מלחמה ושובו מצרימה". כותב השל"ה הק' (בפרק דרך חיים ותוכחת מוסר): "ראה והביטה כמה צריך האדם להתבונן ולעשות גדרים וסייגים והרחקות שלא יבא לידי עבירה, הנה הקב"ה בעצמו ובכבודו עשה הרחקה פן ינחם העם וגוי, ושלוש שלום לרחוק המרחק עצמו מחשש עבירה - ואז הוא קרוב להקב"ה".

יוצאי מצרים היו הסולת המובחרת שבעם, מאחר שארבע חמישיות מתוך כלל ישראל מתו בימי מכת חושך ובעם נותרו רק הצדיקים המבוררים. אולם, גם אותם מעדיף הקב"ה להנחות סביב סביב, כדי ללמדנו שאף הצדיקים והיותר טובים מצוה עליהם להתרחק מכל נסיון, וכפי שאנו מתפללים בכל יום "ואל תביאנו לא לידי נסיון ולא לידי בזיון".

ח. ורב הזהירות והגדר וההרחקה מן האיסור הלא זה מעיקרי המורא. בנוהג שבעולם, הזהירות היא רק אמצעי שלא יכשל, ואינה מטרה כשלעצמה

ביאורים

100. מעיקרי המורא. מיסודות יראת ה', כי ככל שמתרחק האדם יותר מדבר העלול להביאו לידי חטא - כך מוכיח הוא יותר על יראת ה' שבקרבו. [וראה בפירוש רבינו לאבות פ"ב מ"ח, "רבי שמעון בן נתנאל ירא חטא, שהיה עושה סייגים להרחיק עצמו מן העבירות"]. **101. בשמרים עקב רב.** "יש לנו בשמירתם שכר רב, שאתה מיטיב לשומרי המצוות בעוה"ז ובעוה"ב, אלא שעיקר השכר הוא לעוה"ב, לפיכך נקרא השכר "עקב רב" כמו שהעקב הוא סוף הגוף כן השכר סוף המעשה" (רד"ק).

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

¹⁰² עַל כֵּן אָמְרוּ ^(ט) חֲבִיבֵיךָ דְבָרֵי-סוֹפְרִים יוֹתֵר מֵיַיִנָּה שֶׁל תּוֹרָה, כִּי גְדֵרֵיהֶם וְגִזְרוֹתֵיהֶם מֵעֵקְרֵי הַיְרָאָה, וּמִצְוֹת הַיְרָאָה שֶׁכָּרָה הַרְבֵּה כָּנָד מִצְוֹת רַבּוֹת, כִּי הֵיא הַיְסוּד לְהֵן. וְהַדְּנָמָא לְדָבָר, כִּי הַנְּזָהֵר מֵהַתִּיחָד עִם

שנהנה מהזהירות עצמה. כגון, אדם שסוגר את ביתו במנעולים שונים מפני הגנבים, זהו רק בבחינת ההכרח לא יגונה, אבל אין לו הנאה מהזהירות הזו כי אין לה שום ערך ותכלית עצמית,

והזהירות היא רק משום שרוצה להשמר מהנזק, ואדרבה הזהירות מביאה אותו לעצבנות יתר. אולם - מחדש רבינו - שונה היא הזהירות בעבודת ה', שהיא עצמה התכלית, ואינה רק אמצעי שלא להכשל באיסור, כיון שעד כמה שאדם זהיר, בזה הוא מבטא את היראת שמים שבו, שמפחדו שמו יכשל בחטא נזהר מאד לשמור את דרכיו (שפתי חיים, מידות ב' עמו' תפ"ז). ט. חביבין דברי סופרים יותר מינייה של תורה. בספר "דברי יואל" (שבת חוה"מ סוכות) ביאר עפי"ז מה שאומרים בהושענות לשבת "הושענא יושבת וממתנת עד כלות שבת", שלכאורה תמוה האיך יתכן לומר שישאר קדושים יושבים וממתנים חס ושלוש על כלות השבת, ומה גם שמזכירין זאת לשבחן של ישראל, מה שבח יש בזה? ולפי דברי חז"ל אלו אפשר לומר הכוונה, שהנה עיקר שבת הוא מדאורייתא ותוספת שבת הוא רק מדרבנן, וישראל קדושים מתוך חבביבין עליהם דברי סופרים מוסיפין תוספת שבת מחול על הקודש מלבד עיקר השבת. וזהו שייסד הפייטן 'יושבת וממתנת עד כלות שבת', רצה לומר דאף אחר עבור הזמן של עיקר שבת עדיין אינם ממהרים לצאת מן השבת אל החול, אלא יושבים וממתנים במנוחה ובמתינות עד אחר כלות גם זמן תוספת שבת שהוא מדרבנן, והיינו שחביהו דישאל עשרבים עליהם דברי דודים ודברי סופרים.

ביאורים

102. על כן אמרו. כלומר, החביבות היא לא מחמת עצם ה'דברי סופרים' רק מחמת מצות היראה אשר היא עיקרן ותכליתן של המצוות (זה השער).

שערי

שער שלישי

תשובה

103 אִשָּׁה מִפְּחָדוֹ פֶּן יִכְשַׁל בְּעֵינָיו וְכֹאֲשֶׁר גָּזְרוּ רְבוּתֵינוּ זְכוּרָנוֹם לְבָרְכָה (סנהדרין כא, ב), הֲלֹא זֶה **104** מֵאֲשֶׁר זָרַח עַל נַפְשׁוֹ אֹר יִרְאֵת אֱלֹהִים וְתִבְרָךְ.

ח. וְהִנֵּה הִקְדַּמְנוּ לָךְ **105** בְּשַׁעַר הַיְרָאָה, כִּי נִתְחַיֵּב הָאָדָם לְרִאֵת בְּכַנְיָם, וְלִהְיוֹן בָּהֶם, וְלִהְבְּרִיל בֵּין **107** עֵקֶשׁ וּפְתִילֵת וּבֵין הַיֶּשֶׁר הַזֶּה, **108** לְתוֹעֵלַת נִשְׁגָּבָה אֲשֶׁר הוֹדְעֵנֶךָ. וְהִנֵּה כִּי תִרְאֶה אֲנָשִׁים **109** זֹזְלִים **110** מְזֻלְזָלִים בְּנִטְיֵלַת-יָדַיִם, וַיִּשְׁבּוּ לְאָכַל לֶחֶם וַאֲיָנָם מְבָרְכִים

ביאורים

103. אשה. פנויה. **104.** מאשר זרח על נפשו אור יראת אלקים יתברך. זהירונו נובעת מתוך אשר זרח עליו אור יראת ה'. מבואר כי הגזירה זהו אור! אין זה הכבדה, אדרבה, זהו דבר מאיר ומוזהיר הנפש שזוהרת מאורו יתברך (שפתי חיים). **105.** בשער היראה. רבינו חיבר חיבור בשם 'שער היראה', אך לא זכינו לאורו. (בהקדמה ל"שערי תשובה" בהוצאת אשכול כתב שזהו "ספר היראה" המצוי בידינו, אך שם מופיע בנושא זה רק המשפט הבא: "גדל בניך בתלמוד תורה ובמעשים טובים, גם לעת זקנה לא יסורו מהם"). **106.** לראות בכניס. לבחון את בניו אם ישרים הם בלבותם אם לאו. ולפי הכללים האלה יוכל להבחין גם בשאר בני האדם. **107.** עקש ופתלתול. עקום, מעוקל ומסובב (עפ"י רש"י דברים לב, ו). **108.** לתועלת נשגבה אשר הודענך. בכדי להזהר שלא להתחבר עמהם. [בביאורו למשלי (יג, א) כתב רבינו: "למדנו שעל האב לבדוק בו בילדותו אם עוסק בדברי ליצנות ושיחה בטילה ולשון הרע וליסרו, כי כשיגדיל לא יסור וינהג בהרגל הילדותו"]. **109.** זוללים. אוכלים הרבה ברעבתנות. או הכוונה, ריקים ופוחזים. **110.** מזולזלים בנטיילת ידיים. שהיא מדרבנן.

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

111 לִפְנֵי לַחֲמֵם ^(א) וְאַחַר אָכַלְתָּ, וְכִהְנָה רְבוּת מְדַבְּרֵי חֲכָמִים וְתִקְנֹתֶם אֲשֶׁר פּוֹרְצִים גְּדָרָם, כִּזְאת יִכְחַנּוּ, כִּזְאת תִּדְעַ **112** וְכִהְנָת אֵת הַרְקָם, כִּי הֵם רְעִים וְחֲטָאִים לְשֵׁם מָאָד **113** וְאַחֲרֵיתָם עָרֵי אוֹבֵד. **114** וְעֲלִיהֶם אָמְרוּ כִּי הָעוֹבֵר עַל דְּבָרֵי חֲכָמִים חַיֵּב מִיתָה, כִּי **115** הַמְעַלְלִים הָאֵלֶּה ^(א) **116** לֹא

י. ואחר אכלם. אף שמצות ברכה אחר אכילת הלחם הינה דאורייתא, שמא כוונת רבינו לברכה רביעית שהיא מדרבנן (בשערי התשובה). עוד י"ל דאיירי כשלא אכלו שיעור שביעה שאז חיוב ברהמ"ז הוא מדרבנן. ואולי צ"ל וישבו לאכול לחם ואינם מברכים

לפני לחמם, וזהו מדברי סופרים, ואחר אכלם קאי על שאר אוכלין. וכן משמעות הלשון, דעל לפניו כתב "לחמם" ועל אחריו כתב "אכלם", אמנם יש דפוסים שכתוב "לפני אכלם ואחר אכלם".

ונראה דמש"כ רבינו "לחם" אין הכוונה פת אלא כל אוכל נקרא לחם וכמש"כ רש"י (בראשית לא, נד) "לאכול לחם - כל דבר מאכל קרוי לחם". וכן פירש רש"י (ויקרא כא, יז) "לחם אלוקיו - מאכל אלוקיו, כל סעודה קרויה לחם", וע"ש בשפתי חכמים (אות ב') דקאי על הקרבנות. [ועוד י"ל דנקט אחר אכלם סירכא דלישנא דלפני אכלם] (שערי מאור).

יא. לא יכריהם היצר עליהם. איתא במסכת מנחות (מג:): "גדול עונשו

ביאורים

111. לפני לחמם. ברכת המוציא שהיא ג"כ מדרבנן. **112.** וכחנת את דרכם. תוכל לצפות את עתידם (הרוצה בתשובה). **113.** ואחריתם עדי אובר. וסופם יהיה רע ומר. **114.** ועליהם אמרו וכו'. עיין עירובין כא: אצל רבי עקיבא שאמר "מה אעשה שחוייבים עליהם [על אי נטילת ידיים] מיתה" (זה השער). **115.** המעללים. המעשים. **116.** לא יכריהם היצר. אין ליצר סיבה להסית את האדם עליהם, שכן אין חסרון-כיס בדבר ואף לא טירחא יתירה או מניעת תענוג כלשהו.

יכריחם היצר עליהם,¹¹⁷ ולא תתקפם תולדת החמור והתאוה הגשמית לחטא בהם, אין זה כי אם רע-לב ופרוק על-שמים מעל צוארם. והנם ככל המון פת¹¹⁸ הזדים האומרים לאל¹¹⁹ סור ממנו ודעת דרביך לא הפצנו. גם הם¹²⁰ קרובים מדרךך

של לבן [של מי שאינו מטיל חוטי לבן בציצית כסותן] יותר מעונשו של תכלת [של מי שאינו מטיל חוטי תכלת, מכיון שחוטי לבן קל להשיגם, מה שאין כן חוטי תכלת שאינה מצויה בכל מקום ולא בכל זמן (רמב"ם הל' ציצית ב, ט)]. משל

למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שאמר לשני עבדיו; לאחד אמר הבא לי חותם של טיט [אותו קל להשיג], ולאחד אמר הבא לי חותם של זהב [אותו קשה להשיג], ופשעו שניהם ולא הביאו. איזה מהן עונשו מרובה? הוי אומר זה שאמר לו הבא לי חותם של טיט ולא הביא". וכתב הגר"ס זצ"ל (אור ישראל ח'): כי העונש על ביטול מצות-עשה שקל לקיימה, גדול מהעונש על ביטול מצוה שקשה לקיימה. וכן העונש על עבירת לא-תעשה שקל להשמר ממנה, גדול מהעונש על כזאת שקשה להשמר ממנה. גם בקיום מצות-עשה או לא-תעשה, משתנה השכר לפי הקושי והקלות בקיומן, כדברי התנא באבות (ה, כג): "לפום צערא אגרא" - לפי דרגת הצער דרגת השכר. ומבואר כי זה עצמו שאין כל כך קושי היצר לעשיית החטא הרי זה מרבה בעונשו, ולכן גם בעובר בחטאים אלו של זלזול בנסילת ידים וברכות שאין כ"כ יצר לחטוא בהנה ומ"מ חוטא - הרי זה מרוע לב ופירוק עול, ולכן עונשו חמור יותר שחייב עליהם מיתה.

ביאורים

117. ולא תתקפם תולדת החמור וכו'. כלומר, ואינו נובע מתוקף טבע החמירות וחוזק התאוה. 118. הזדים. הרשעים [העושים להכעיס]. 119. סור ממנו ודעת דרביך לא הפצנו. מלשון הכתוב איוב כא, יד. 120. קרובים מדרך המינות. דרכם קרובה להחשב מינות כיון שאינם מאמינים בדברי חז"ל.

המינות. גם הפת אשר אינם נזקרים¹²¹ מגבינה של גוים¹²² ובשולי גוים, כי יקלו דברי-חכמים בעינם, אף-על-פי שחוטאים למלא בטנם, הנה כזו לדברי-חכמים ושכרו על התורה והמורא,¹²³ גם עליהם אמרו העובר על דברי-חכמים חייב מיתה, כאשר פארנו.¹²⁴ והשנית, כי אחר אשר ידעו כי עם-הקדש נשמרים¹²⁵ בכל אלה, הכדל הכדילו עצמם מעל עמנו ופרשו מדרך צבור, ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (ר"ה יו, א) כי¹²⁶ הפורשים מדרך צבור,¹²⁷ יורדים לגיהנם ונדונים שם¹²⁸ לדורי-דורות.¹²⁹ וידע, כי העובר על דברי-חכמים, ענשו ביד בית-דין

ביאורים

121. מגבינה של גוים. שאסרוה חכמים באכילה מפני שמעמידים אותה בעור קיבת נבילה, ואפילו העמידוה בעשבים אסורה, שכבר גזרו על כל גבינות עכו"ם (שו"ע י"ד קט"ו ב' ובש"ך ס"ק י"ט). 122. ובשולי גוים. שגזרו חז"ל לא לאכול מאכלים שבישלם גוי, אם אינו נאכל כמו שהוא חי והוא דבר העולה על שולחן מלכים (שו"ע י"ד קי"ג א'). 123. גם עליהם אמרו. לא רק על מזלזל בנסילת ידים וברכות שהם תקנות, אלא גם על אלו שהם גזירות וסייגים לאיסורי תורה ויתכן שלא יגיע לידי איסור לעולם, בכ"ז העובר עליהן חייב מיתה (מאור השער). 124. והשנית. עוד סיבה מדוע ענשם של העוברים על מצוות חכמים חמור כל כך. 125. בכל אלה. בגבינה של גוים ובשולי גוים. 126. הפורשים מדרך ציבור. שנבדלים מעדת ישראל ואינם עושים מצוות עם כלל הציבור, אלא הולכים לבדם כאילו הם מהגויים (רמב"ם הל' תשובה פ"ג ה"א). וכעין זה כתב רבינו לקמן שער ג' אות קס"ח ועיי"ש בשני אופנים את סיבת חומרת העונש). 127. יורדים לגיהנם. לאחר מיתתם. 128. לדורי דורות. לעולם ועד. 129. וידע וכו'. כלומר, זאת ועוד, מוצאים אנו כי גם

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

לְחִבּוֹתָי¹³⁰ מִכַּת-מְרֻדוֹתַי, כְּפִי אֲשֶׁר
עֵינֵי בֵית-דִין רֹאאוֹת לְיִסֹר וְלַעֲנֹשׁ
בְּעֵת הַהִיא, אִם לְפָחוֹת מֵאֲרָבָעִים אוֹ
¹³¹לְהוֹסִיף לְחִבּוֹתַי עַל אֵלֶּהָ.

ט. הַמְדַרְגָּה הַשְּׁנֵייהָ, חֶמֶר מִצּוֹת-
עֲשֵׂהָ.¹³² יְיָ יִסּוֹד הַשֶּׁכֶר וְשָׂרֵשׁ

יב. יסוד השכר ושורש הגמול. מילים אלו הם ר"ת של שם הוי"ה ב"ה. רבינו נקט כאן כדרך המחברים, ראה רמב"ם ריש חיבורו הגדול "יד החזקה": "יסוד היסודות ועמוד החכמות" (יסודי התורה א, א). וכן הרמח"ל פתח ספרו "מסילת ישרים":

"יסוד החסידות ושורש העבודה". ויש להבין מדוע רבינו רמז זה דוקא כאן? ואפשר, שלפי מה שמבאר להלן שיעקר עבודת ה' היא ע"י קיום מצות-עשה ועל זה מקבל שכר בעוה"ב (ואף מצות לא-תעשה כשבאה לידו ואינו עובר עליה נחשב לו כקיום עשה), א"כ הרי עיקר הדביקות בהש"ת היא על ידי קיום מצוות עשה, ולכך רמז רבינו שם הוי"ה כאן כשמתחיל לעסוק בענין

ביאורים

בענשי בית דין ישנה בחינה מסויימת של חומרא דוקא במצוות דרבנן יותר בממצוות דאורייתא כאשר יבואר. 130. מכת מרדות. מכות שתקנו חכמים להלקות לעוברים על דבריהם, מפני שמרדו בדברי תורה ובדברי סופרים (ערוך, ערך מרד א'). ורש"י במסכת חולין (קמא: ד"ה מכת) כתב שהם כדי להוכיחו שלא ירגיל בזה. 131. להוסיף להכותי על אלה. ונמצא כי ביד הדיינים להעניש את העובר על דברי חכמים בעונש חמור יותר מעונשו של העובר על עבירה דאורייתא [ששם לא ילקה האדם יותר משלושים ותשע מלקות]. 132. יסוד השכר ושורש הגמול. כלומר, עיקר תשלום השכר מאת הקב"ה הוא בעבור קיום מצות עשה [אף שיש שכר גם על הימנעות מעבירה]. יש מבארים ש"שכר" הוא תמורה מובטחת מראש על מעשיו, ו"גמול" הוא גם ללא הבטחה (משיבת נפש). ויש מבארים ש"שכר" הוא בעולם הזה, באופנים שמקבלים שכר גם בעוה"ז כגון על הידור מצוה,

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

מצות-עשה, לרמז על הדביקות בשמו יתברך ע"י קיום מצות-עשה (דלתי תשובה). וראוי להוסיף, שהרי עצם השכר והגמול הוא ההתדבקות בה' יתברך, להתענג על ה' וליהנות מזיו שכינתו, ומכיון שעיקר השכר הוא על מצות-עשה

הַגְּמוּלָה¹³³ חֶלְף הָעֵבוּדָה בְּקִיּוּם מִצְוֹת-
עֲשֵׂהָ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (משלי יג, יג)
"וַיִּירָא מִצְוָה הוּא יִשְׁלָם", וְנֶאֱמַר
(מלאכי ג, יח) "וְשִׁבְתֶם וּרְאִיתֶם בֵּין
צְדִיק לְרָשָׁע בֵּין ¹³⁶עֶבֶר אֱלֹהִים
לְאֲשֶׁר לֹא עָבְדוּ". וְהָעֵבוּדָה הִיא
בְּמִצְוֹת הַתְּלוּיֹת בְּמַעֲשֵׂהָ, בֵּין

לכן נרמז זה כאן. ויש להסמיך לכך את דברי הרמב"ן הידועים בפרשת יתרו (שמות כ, ח) שמצות-עשה היא נובעת ממדת האהבה, כי העושה מצות אדוניו אוהב לו ואדוניו מרחם עליו, ואילו מצות לא-תעשה נובעת ממדת היראה, כי הנשמר מעשות דבר רע בעיני אדוניו ירא אותו. ולכן מצות-עשה גדולה ממצות לא-תעשה, כמו שהאהבה גדולה מן היראה, כי המקיים ועושה בגופו ובממונו רצון אדוניו גדול מן הנשמר מעשות הרע בעיניו, ולכן אמרו דאתי עשה ודוחה לא תעשה. ע"כ. ולכן רמז כאן רבינו שם הוי"ה במצות-עשה לגודל מעלת האהבה והדבקות בו יתברך ע"י מצות-עשה.

ביאורים

שמחת המצוה, וכן על ההכנה למצוה, ואילו "גמול" הוא רק בעולם הבא שהוא עולם הגמול (זה השער). 133. חלף העבודה. תמורת עבודת המצוות. 134. וירא מצוה הוא ישולם. הירא מלהפסיד אפילו מצוה אחת הוא יקבל שכר לעתיד לבוא. [ובא לומר כי מי שירא מהמצוה וגם עושה אותה הוא יקבל שכר בשלימות, כי גם הדאגה והיראה הוא חלק מתשלום שכר המצוה, כמבואר בתוספות בכמה מקומות שמטעם זה שכר מי שמצווה ועושה גדול ממי שאינו מצווה ועושה כיון שהוא דואג וירא שמא לא יקיימנה (משיבת נפש)]. 135. ושבבתם וראיתם. לעתיד לבוא תשובו ותראו. 136. עובר אלקים. לשון עבודה נופל על עשיה וזהו קיום מצות עשה (הרוצה בתשובה).

שֵׁאִין בָּהֶן ¹³⁷זולתי מצות-עשה, בין ¹³⁸שיש עמהן לא-תעשה כגון הצדקה, שנאמר (דברים טו, ז) ¹³⁹"לא תאמין את-לבבך" וגו'. ומצות העבודה תתבאר ¹⁴⁰בשער העבודה בעזרת השם. אולם, ¹⁴¹ימצא דרך בשכר הנזרה מעבור על מצות לא-תעשה, אשר ¹⁴²השג ישיג לשכר עושה מצוה, כגון אם הוכן והזדמן דבר עברה ליד האיש והתאנה תאנה לדבר ערוה וככש יצרו, ¹⁴³כי זה מעקרי יראת השם יתברך. וכן מי שהזדמן לידו להתעשר באונאה ותרמית ¹⁴⁴ואין רואה ואין יודע, ¹⁴⁵והתהלך בתמו ¹⁴⁶ובר-כפיו, שכרו על זה ¹⁴⁷כזרע לצדקה וטורח במצוה. וכן פתוב (תהלים קיט, ג)

ביאורים

137. זולתי. כי אם. 138. שיש עמהן. גם. 139. לא תאמין את לבבך. לא תקשה את לבך ותמנע מלתת צדקה. 140. בשער העבודה. רבינו חיבר חיבור בשם "שער העבודה", אך לא זכינו לאורו. 141. ימצא דרך. ישנו אופן. 142. השג ישיג. יגיע, ישוה. 143. כי זה מעיקרי יראת השם. לכבוש תאוות ולהתגבר על יצרו. כיון שיראת ה' היא יסוד המצוות, כמו שכתב רבינו לעיל באות ו', לפיכך כשכובש את יצרו מחמת יראת-שמים שבקרבו, הרי הוא כעושה מצוה בידיים (זה השער). 144. ואין רואה ואין יודע. אין אדם שרואה ויודע, והיה יכול לרמות ולהתעשר ע"י כך מבלי שיגלו את מעשיו. 145. והתהלך בתומו. התנהג בשלימות וביושר. 146. ובר כפיו. ובנקיון ידיו. 147. כזרע לצדקה וטורח במצוה. כאילו טרח במצוה בפועל וכאילו היטיב עם זולתו. [מה שנקט רבינו בצדקה לשון "זריעה" ובמצוה "טרח", כוונתו עפי' המבואר במסכת סוכה (מט:): "ואמר רבי אלעזר, אין צדקה משתלמת

"אף לא-פעלו עולה בדרךיו הלכו". ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (ירושלמי קידושין סופ"א) ¹⁴⁸"כיון שלא פעלו עולה, בדרךיו הלכו. ¹⁴⁹וכבר הקדמנו לך פרוש המקרא הזה. וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה (קידושין לט, ב) יושב ולא עבר עברה, נותנין לו שכר ¹⁵⁰בעושה מצוה, כגון שבא דבר-עברה לידו ¹⁵¹ונצול ממנו. ועוד אמרו (מדרש תהלים ל, רג) ¹⁵²"ליראי ה' ולחושבי שמו" (מלאכי ג, טו), זה שבא דבר-עברה לידו ונצול ממנו. גם השכר הזה ¹⁵³עקרו ויסודו מצות-עשה שככש יצרו

ביאורים

אלא לפי חסד שבה (פירש רש"י: הנתינה היא הצדקה, והטורח הוא החסד, כלומר לפי טרחתו ונתינת לבו ודעתו עבור העני בעשיית הצדקה, כגון שמוליך את המעות לביתו של העני, או שנותן לו מן המוכן, כגון פת אפויה ובגד ללבוש, וכן אם נותן לו מעות בעת שהתבואה מצויה, שעל ידי כן אין העני מוציא אותם לאיבוד). שנאמר (הושע י, יב) 'זרעו לכם לצדקה וקצרו לפי חסד'. (פירש רש"י: הצדקה היא הזריעה שזורע כדי לקצור את שכרה לפי החסד שהיה בה). 148. כיון שלא פעלו עולה בדרךיו הלכו. מכיון שלא עשו עבירה מקבלים שכר כאילו הלכו בדרךיו בפועל וקיימו מצוה. והפסוק מדבר באותן שבא דבר עבירה לידן וניצולו ממנו (קרובן העדה). 149. וכבר הקדמנו. ובוה ביארנו. או כוונתו, וכבר הקדמנו לבאר במקום אחר. 150. כעושה מצוה. שהוא מקיים מצות 'את ה' אלהיך תירא' (דליות יחזקאל). 151. ונצול ממנו. התגבר על יצרו ולא חטא, ואין לך מצוה גדולה מזו (רש"י, קדושין לט:). 152. "ליראי ה' ולחושבי שמו" זה שבא דבר עבירה לידו ונצול ממנו. שיראת ה' היא ע"י מחשבתם שלא הוציאו אל הפועל. 153. עיקרו ויסודו מצות עשה. מלבד מה שחז"ל למדו מהכתוב דהוי כעושה

שערי

שער שלישי

תשובה

154 בְּיָדָאֵת-אֱלֹהִים, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (דברים י, כ) "אֵת-יְיָ אֱלֹהֶיךָ תִירָא".

וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרָנָם לְבָרְכָה (אבות ב, א) 156 הָיוּ זְהִיר בְּמִצְוָה קְלָה בְּמִצְוָה חֲמוּרָה שְׁאִין אִתָּה יוֹדֵעַ מִתֵּן שְׂכָרְךָ שֶׁל מִצְוֹת. וְהִנֵּה בְּתוֹרָה 157 פָּרַשׁ מַה יַּעֲשֶׂה לְכָל הָעוֹבֵר עַל מִצְוֹת לֹא-תַעֲשֶׂה, 158 וַיִּחַלֵּק עֲלֵיהֶם עֲנָשִׁים וּמִשְׁפָּטִים 159 וְזָרְתָּ מִהַ לַּעֲשׂוֹת בָּהֶם. וְהֶעֱנָשִׁים, 160 מַלְקוֹת

ביאורים

מצוה בידים, הרי מקיים בזה גם מצות עשה של "את ה' אלהיך תירא" (זה השער). 154. ביראת אלקים. בגלל יראת ה' שבו. 155. את ה' אלהיך תירא. היא מצות עשה. 156. הווי זהיר במצוה קלה. שהיא קלה בעיניך, שיתכן שמה שאתה חושב למצוה קלה באמת הינה חמורה ומתן שכרה רב. ויש לפרש עוד, שאף מצוה שהיא קלה באמת, כגון שילוח הקן (עי' חולין קמב.), ג"כ מתן שכרה הוא רב ביותר, והווי זהיר שלא תפסיד רווח גדול כמוהו (פירוש רבינו לאבות). וכן מוכח בנדרים (לט): "תניא ביקור חולים אין לה שיעור... סבר רב יוסף למימר אין לה שיעור למתן שכרה. אמר ליה אביי, וכל מצוות מי יש שיעור למתן שכרן, והא תנן הווי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע ומתן שכרן של מצוות". וכתב הרש"ש: נראה דמפרש דלכן תהיה זהיר במצוה קלה, שאין אתה יודע גודל מתן שכר שלה שאין לו שיעור. וראה עוד תו"ט אבות שם. 157. פורש מה יעשה. נתפרשו העונשים על העבירות. 158. ויחלק עליהם ענשם ומשפטים. נתחלקו על העבירות העונשים ודיניהם לפי חומרתם. 159. וזר, וחק, ודין. 160. מלקות ארבעים. כלומר, יש עבירה שעונשה מלקות ארבעים. [והיינו ל"ט מלקות, כמו שדרשו חז"ל (מכות כב): עה"פ 'במספר ארבעים' במספר שהוא סוכם את הארבעים].

שערי

שער שלישי

תשובה

אַרְבָּעִים, 161 מִיתָה 162 וְכָרַת בִּיּוֹדֵי שָׁמַיִם, 163 וְאַרְבַּע מִיתוֹת בֵּית-דִּין. וּמִתֵּן שְׂכָר כָּל מִצְוָה לֹא נִתְפָּרַשׁ בְּתוֹרָה, כְּדִי שֶׁלֹּא 164 יִחַדְלוּ לְקַנְּסֵם הַמִּצְוֹת הַקְּלוֹת וַיִּתְעַסְקוּ 165 בַּחֲמוּרוֹת לְבַדְנָה.

י. וּמִשְׁלוֹ עַל זֶה (דברים רבה פ"ו, ב) מַעֲנִין הַמְּלֶךְ אֲשֶׁר אָמַר לְעַבְדָּיו לְנַטֵּעַ בְּפֶרְדָּסוֹ 166 כָּל עֵץ נְחֹמֵד, וְשֹׁכֵר אָמַר לְתַתּ לָהֶם, וְלֹא הוֹדִיעָם שְׂכָר מִטַּע כָּל אֵילָן, כִּי חֲפִץ הַמְּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא יִחְסַר כָּל בְּפֶרְדָּסוֹ, עַל כֵּן 167 יִטְעוּהוּ רַב-מִיָּנִים 168 נְטִיעֵי נַעֲמָנִים. וְאֵלּוּ יִדְעוּ עַבְדָּיו שְׂכָר נְטִיעַת כָּל עֵץ מַעֲצֵי הַפֶּרְדָּס, אֲזִי וְהֵנּוּ אֵת כָּל עֵמֶלָם 169 בְּנִצְרֵי מַטְעִיו

ביאורים

161. מיתה. יש עבירה שעונשה מיתה בידי שמים, שמת קודם זמנו. 162. וכרת. ויש עבירה שעונשה בכרת. לפירוש רש"י - הוא זורע נכרתין, ולפירוש התוס' - שמת עד גיל חמישים או עד גיל ששים (תוס' יבמות ב.). ודעת רבינו (לקמן אות ככד-קכה) שמיתה היא קודם גיל ששים וכרת הוא קודם גיל חמישים, ויש כרת שגם זרעו נכרת עיי"ש. 163. וארבע מיתות בית דין. יש עבירה שעונשה באחת מארבע מיתות בי"ד - סקילה, שריפה, הרג וחנק. 164. יחדלו. ימנעו בני האדם. 165. בחמורות לברנה. אשר שכרן רב יותר. 166. כל עץ נחמד. כל מיני אילנות טובים שבעולם. 167. יטעוהו רב מינים. יטעו בפרדסו הרבה מיני אילנות. 168. נטעי נעמנים. נטעוהו נעמנות ויפות (עפ"י ישעיה יז, י). 169. בנצרי מטעיו. בנטיעת האילנות. [מלשון הכתוב ישעיה ס, כא. "נצר" - ענף, "מטעיו" - מלשון נטיעה].

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

אֲשֶׁר שָׁכַרְם רַב מִן הַשָּׂאֵר, מִהֲרַבַּת
הַשָּׂכָר. כִּן עֲנִין הַמְצוֹת, כִּי הוֹאִיל
הַשֵּׁם לְזִבּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל בְּקִיּוּם כָּל
הַמְצוֹת לְהַנְחִילָם¹⁷¹ חֲנִי עוֹלָם,
(^א) וְלִהְיוֹת כָּל הַמְצוֹת יַחְדוֹ¹⁷² לְלוֹיֹת-
חַן לְרֵאשִׁים, כִּי בְהַשְׁלִים חַק¹⁷³

יג. ולהיות כל המצוות יחדיו לויית חן לראשם. בספר 'דעת תורה' (להגרי"י ליבוביץ זצ"ל, פרשת בהר) כתב: "כל המצוות יחדיו משלימים לפרדס גדול אחד, כל המצוות יחדיו לויית חן אחד הם, ובחסר אף מצוה קלה חסר שלמות הפרדס. וכבר בא בדברינו גודל ערך השלימות ששקולה שלימות נגד דברים הכי גדולים. וכבר הוכיח ענין זה אדמו"ר הסבא ז"ל מקלם מדין מפורש בבציעת הפת, כי גדול ושלם - שלם קודם. יהיה תלמיד-חכם מלא תורה ומצוות כרימון אבל לא שלם, וכנגדו אדם ננס, לא מלא נפשו בתורה וגם מצוותיו קלות, אבל תמים הוא במעשיו ושלם - הנה הוא הגדול ודאי, הוא סוד השלמות. ועד כדי כך כי בהיפוך הרי כמי שאין לו אלוה, גוראים הדברים".
ועיין בספר 'נפש החיים' (שער ד' פרק כ"ט) שהאריך בענין זה דתרי"ג מצוות הם מכוונים נגד התרי"ג אברים וגידיים שבאדם ובעשות האדם אחת מצוות ה' כראוי מתקדש על ידו אותו האבר המכוון נגדה ומחיה אותה, וכן ח"ו להפך בעברו על אחת מצוות ה' נפגם אותו אבר או הגיד המכוון נגדה שחיות של הקדושה ואור העליון מסתלקת ממנו ח"ו ומותא דס"א שריה ביה ר"ל, ונעשה בעל מום חסר מאותו אבר, עיי"ש. ולפיכך לא פירש הקב"ה שכר המצוות כדי שנעסוק בכולם ונגיע לשלימות שנעשה מכולם יחד.

ביאורים

170. הוֹאִיל. רצה. 171. חֲנִי עוֹלָם. חיים נצחיים לעולם הבא. 172. לוֹיֹת חַן לְרֵאשִׁים. מלשון הכתוב במשלי (א, ט), כלומר, חיבור של חן לראשם. [כי אין המצוות לצרכיו יתברך, כי אם צדקת מה תתן לו, אלא לצרכנו, לזכותנו ולקרבנו לשמו יתברך (זה השער)]. 173. בְּהַשְׁלִים חַק מְלֵאכֶתֶם. כשישלימו ויסיימו את חובת עשייתם כאן בעולם-הזה.

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

יד. דומה כמי שאין לו אלוה. ברבינו בחיי (ויקרא יט, ד) כתב: "סיים כאן בשלושה פסוקים 'אני ה' אלהיכם' וכו', והטעם בזה כי המצוות כולן אלהיות והמצוות המעשיות כולן עדות על האלהות, ולכך אמרו חז"ל (ע"ז יז): כל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה, כי מי שהיה עוסק בתורה תמיד

מְלֵאכֶתֶם¹⁷⁴ תְּהִי מִשְׁפָּרְתֶם שְׁלֹמָה מַעֲמוֹ. הֲלֹא יִדְעַתְּ כִּי אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְזָרוֹנָם לְבָרְכָה (ע"ז יז, ב) כָּל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה¹⁷⁵ בְּלִבָּהּ, הוֹמָה¹⁷⁶ כְּמִי שְׁאִין לוֹ אֱלֹהִים, אֶף-עַל-פִּי שְׁאָמְרוּ (פאה א, א) תִּלְמוֹד-תּוֹרָה כְּנֶגֶד כָּלֶם.
¹⁷⁷וְהַמְצוֹת הַקְּלָה, שְׂכָרָה גְדוֹל
¹⁷⁸וְהַפְּלֵא אֲשֶׁר לֹא יִמָּד וְלֹא יִסְפָּר.
הֲלֹא תִרְאֶה בְּמַצּוֹת שְׁלוֹחַ-הַקֶּן שְׁאִין

ולא היה משתדל במצוות המעשיות - אין לו שלימות כלל וקרוב הוא שיכפור כיון שאינו מעיד במעשיו על האלהות, והדעות האמיתיות אינן מתקיימות אלא בפעולות. ומטעם זה תזכיר התורה תמיד בסיפור קצת המצוות 'אני ה' אלהיכם'".

ביאורים

174. תְּהִי מִשְׁפָּרְתֶם שְׁלִימָה מַעֲמוֹ. יקבלו כל שכרם בעולם-הבא מאת יתברך. 175. בְּלִבָּהּ. ואת קיום שאר המצוות למעשה הוא מזניח. 176. כְּמִי שְׁאִין לוֹ אֱלֹהִים. להגן עליו ולהצילו ממות (רש"י). כי מדותיו של הקב"ה הן גמילות חסדים, ושומה על האדם לילך בדרכי הבורא ואז נחשב שיש לו אלוה, כמו שכתב המהרש"א שם (ע"ז יז). ועוד מטעם שנתבאר כי רצונו יתברך בקיום כל המצוות יחדיו. 177. וְהַמְצוֹת הַקְּלָה שְׂכָרָה גְדוֹל. הוסיף בזה כי גם המצוה הקלה [ביחס לשאר המצוות] שכרה הרבה ועצום עד מאד למעלה מהשגתינו ואין לשער. 178. וְהַפְּלֵא. נפלא לאין ערוך. 179. אֲשֶׁר לֹא יִמָּד וְלֹא יִסְפָּר. עד אשר אינו ניתן למדידה ולספירה.

שערי

שער שלישי

תשובה

בה ¹⁸⁰ טרח ¹⁸¹ ולא פזור ממוזן נאמר עליה (דברים כב, ז) "למען ייטב לך והארבת ימים". ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (חולין קמב, א) רבי יעקב אומר, אין לך מצוה קלה בתורה ¹⁸² שאין תחית-המתים תלויה בה, שנאמר בשלוחת המן "למען ייטב לך" וגו'. למען ייטב לך - ¹⁸³ לעולם שבלו טוב, והארבת ימים - לעולם ¹⁸⁴ שבלו ארף. ומה אם מצוה קלה ¹⁸⁵ שהיא בכאסר, אמרה תורה כך, ¹⁸⁶ מצות המורות - על אחת כמה וכמה!

יא. עתה נדבר בענין ענין בפול מצות-עשה. אמרו רבותינו זכרונם לברכה (כתובות פו) אם ¹⁸⁷ יזהירו את האיש לעשות סבה או לולב ואינו עושה, מפין אותו

ביאורים

180. טורח. הגוף. 181. ולא פזור ממוזן. אין בה הוצאה כספית. 182. שאין תחית המתים תלויה בה. שעצם הזכיה לתחיית המתים תלויה במצוה זו, שאם חסר אפילו מצוה זו לא יוכל לזכות לתחיית המתים (וע"ש בפירש"י באופן אחר). 183. לעולם שכולו טוב. לעולם הבא אשר הוא מקום הטוב האמיתי. 184. שכולו ארוך. שהוא קיים לנצח. 185. שהיא בכאסר. שכן אינה מחסרת מן המקיימה אלא דבר מועט כשווי מטבע של איסר [-מטבע כסף שוה ערך לשמונה פרוטות של נחושת (קידושין יב), ויש פעמים שערכה אף פחות (ראה שם רש"י ד"ה אליבא)], והיינו שברצונו היה נוטל את האם ששויה לפעמים אינו עולה על איסר, ומחמת המצוה הרי הוא משלחה. 186. מצוות המורות. שקשה יותר לקיימן (עי' חת"ס חולין קמב). 187. יזהירו. בית דין.

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

טו. תפילין. הרמב"ן (שער הגמול, עמוד רסה) כתב שתפילין לאו דוקא, אלא כל המבטל מצוה אחת שבגופו ולא קיימה מעולם, כגון מי שלא קרא קריאת שמע או שלא ברך ברכת המזון מימיו - נחשב "פושע בגופו". וכ"כ בספר עשרה מאמרות מאמר חקור-דין חלק ה' לדעת ר"ת שהמצוה בזויה עליו. אולם ה'בן יהודה' מפרש שדוקא בביטול מצות תפילין של ראש נחשב לפושע בגופו, וטעמו, כיון שהתפילין הם אות ועדות שגופנו קנוי להשי"ת [ולכך מצות תפילין נאמרה בפ' בשלח תיכף ליציאת מצרים, דכתיב 'כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים'], ומנהגו של האדון שהוא תולה חותם וסימן בצואר עבדו שיעיד עליו שהוא עבדו ואינו בן חורין. וכן עשה השי"ת לישראל במצות תפילין, אך של יד מכוסה ואינו נראה אבל של ראש הוא גלוי ולכך הוא עיקר האות. ולזה אמר 'וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך' ואמר רבי אליעזר הגדול אלו תפילין שבראש, ולכך זה שהוא מזלזל באות זה של ראש המעיד שגופנו קנוי להשי"ת נקרא 'פושעי ישראל בגופן' דוקא.

טז. מעולם. כלומר אף פעם לא הניחו תפילין. [והוא כשיטת הרי"ף והר"ח

ביאורים

188. עד שתצא נפשו. כלומר כל זמן שיש בידו לעשות המצוה מכים אותו בלא גבול, עד שיקבל עליו לעשות (רש"י). [אמנם, כשאין בידו לעשות, כגון שעבר זמן המצוה או שנחלש מדי - שוב אין מכים אותו, כי הכאה זו אינה עונש, אלא תכליתה להכריחו לקיים את המצוה. ואין הכוונה "עד שתצא נפשו" לומר שאפשר להרגו, אלא שאפשר להכותו בלי שיעור (ראה שטמ"ק כתובות פו. בשם תלמידי רבינו יונה, שו"ת חת"ס חו"מ קעז. אמנם ראה גם קצוח"ח משובח נתיבות ג').]. אך מלשון רבינו כאן משמע שזהו עונש, וצ"ע (משיבת נפש). 189. ואמרו כי האנשים וכו'. הוא ענין שני בחומר מצות עשה, שגם המבטלה נחשב בכלל 'פושעי ישראל בגופם', כאילו פשע במעשה.

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

הַנִּקְרָאִים פּוֹשְׁעֵי-יִשְׂרָאֵל בְּגוֹפֶן,¹⁹⁰ וְעִנְשָׁן הַמּוֹר מִן הָעוֹבֵר פַּעַם אַחַת עַל חַיְבֵי כְרִיתוֹת וּמִיתוֹת בֵּית-דִין.¹⁹¹ וְאָמְרוּ (שם) כָּל שְׁעוֹנוֹתָיו מְרַבֵּין מִזְבִּיּוֹתָיו,¹⁹² וּבְכֻלָּן עוֹן פּוֹשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל בְּגוֹפֶן, כְּגוֹן שֶׁלֹּא הֵנִיחַ תְּפִלִּין מְעוֹלָם, אוֹ עוֹן פּוֹשְׁעֵי אוֹמוֹת-הָעוֹלָם בְּגוֹפֶן וְהֵם עוֹבְרֵי עֲבָרָה כְּגוֹן עֲרִיזוֹת,¹⁹³ לְיוֹם-הַדִּין יוֹרְדִין לְגִיהֶנֶם וְנִדְוָנִין שָׁם שְׁנַיִם-עָשָׂר הַדָּשׁ. לְאַחַר שְׁנַיִם-עָשָׂר הַדָּשׁ¹⁹⁴ גּוֹפֶן כְּלָה¹⁹⁵ וְנִשְׁמָתָן נִשְׂרָפָת¹⁹⁶ וְרוּחַ

וכן פסק הרמב"ם בהל' תשובה פ"ו ה"ה, וכפי המבואר ברא"ש שם דכן היא גירסת הרי"ף בגמרא. אמנם שיטת הרא"ש וסמ"ג ור"ת בתוספות שאפילו אם כבר הניח תפילין בחייו, אלא שנמנע מהנחתם מחמת זלזול - נקרא קרקפתא דלא מנח תפילין מפני שהמצוה בזויה עליו (זה השער).

ביאורים

190. וענשן המור מן העובר פעם אחת וכו'. שהם יורדים לגיהנם י"ב חודש ולאחר מכן גופן כלה ונשמתן נשרפת כמו שמבאר בסמוך, משא"כ בחייבי כריתות ומיתת בי"ד. 191. ואמרו כל וכו'. הוא ענין שלישי בחומר מצות עשה, שמצינו במבטל מצות עשה עונש שאין אפילו בחייבי כריתות ומיתות בי"ד כמו שמבאר והולך. 192. ובכללן עון פושעי ישראל בגופן. ואשר בתוך עוונותיו נמצאו עוונות המכלילים אותו בין פושעי ישראל בגופן. 193. ליום הדין. היינו קודם זמן התחיה יורדים שוב לגיהנם ונידונים בו ביטורי שאול במשך שנים עשר חודש (חסדי דוד). 194. גופן כלה. כלומר, אינם קמים בתחיית המתים (שם). והמהרש"א כתב שגופן נעשה אפר. 195. ונשמתן נשרפת. תבטל יצירתה ממה שהיתה, כדבר הנשרף שהופך לאפר (רמב"ן, תורת האדם, שער הגמול ד"ה אבל). [ואף כי הנשמה היא דבר רוחני, מצינו בה לשון שריפה (מהרש"א)]. 196. ורוח. היינו רוח

¹⁹⁷ מְפֹרָשָׁתָן¹⁹⁸ תַּחַת כַּפּוֹת רַגְלֵי הַצַּדִּיקִים, שֶׁנֶּאֱמַר (מלאכי ג, כא) "וְעִסּוֹתֶם רְשָׁעִים כִּי-יִהְיוּ אֶפְרָ" וּגּוֹ.²⁰⁰ וְאָמְרוּ (אבות ג, יא) כִּי מִי אֲשֶׁר תִּקַּל כְּעֵינָיו מִצְוֹת-עֲשֵׂה, כְּמוֹ²⁰¹ הַמְּבֹזָה חֲלוּ-שְׁלֹמֹעַד שֵׁישׁ בּוֹ מִצְוֹת-עֲשֵׂה, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות לד, יח) "אֶת-חֵג הַמִּצְוֹת תִּשְׁמֹר", אֶף-עַל-פִּי שֵׁישׁ בְּיַד תּוֹרָה וּמַעֲשִׂים טוֹבִים,²⁰³ אֵין לוֹ חֶלֶק לְעוֹלָם הַבָּא.²⁰⁴ וַיֵּשׁ עַל כָּל מִצְוֹת-עֲשֵׂה²⁰⁵ אֲזַהֲרַת לְאוֹ בּוֹלְלָת, שֶׁנֶּאֱמַר

ביאורים

אלוקים המורה על הנחה ורצון (רמב"ן שם. הנחה - נחמה והקלה, עי' רש"י בראשית ח, א). 197. מפורשתן. את אפרם. [ולפי המהרש"א מדובר על האפר של הגוף]. 198. תחת כפות רגלי הצדיקים. והוא מצב שאין לנשמה עונש וצער כבתחילה, אבל גם לא נועם ועונג כצדיקים (רמב"ן שם). 199. ועסותם. ותמעכו [-לשון דריסה וכתשה]. 200. ואמרו כי מי אשר תקל וכו'. הוא ענין רביעי בחומר מצות עשה, שמצינו שהעובר על מצות עשה אין לו חלק לעולם הבא. 201. המבזה חולו שלמועד. חילל חולו של מועד בעשיית מלאכה או שנוהג בהם מנהג חול באכילה ושתייה, דהואיל ואינם חמורים כיום טוב אינו חושש לשמרים (רש"י). 202. את חג המצות תשמור. שבעת ימים (כולל חול המועד), לימד על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה (חגיגה יח.). לדעת רבינו היא מצות-עשה, וכ"כ הר"ן בשם הראב"ד (מו"ק יב), אמנם רש"י מפרש "וכל תשמור אזהרת לא-תעשה הוא, שומריהו מן המלאכה". 203. אין לו חלק לעולם הבא. אם מת בלא תשובה, אבל אם חזר בתשובה קודם מותו, אין לך דבר שעומד בפני התשובה (רמב"ם ורבינו יונה, אבות שם), וכן מפורש בירושלמי (פאה פ"א ה"א). 204. ויש על כל מצות עשה וכו'. הוא ענין חמישי בחומר מצות עשה, שיש בה גם אזהרת לא-תעשה. 205. אזהרת לאו בוללת. כלומר, איסור לא-תעשה כללי, שהנמנע מלקיימה, מלבד ביטול מצות-עשה עובר גם באיסור לא-תעשה.

(דברים יג, א) "לא-תקף עליו²⁰⁶ ולא תגרע ממונו".

יב. וקיום מצות-עשה נקרא יראת-שמים כמו הזהירות במצות לא-תעשה, שנאמר (ויקרא יט, לב) "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן" ויראת מאלהיך אני יי, ונאמר (תהלים לד, יב) "יראת יי אלמדכם", ונאמר אחריו (שם שם, טו) "סור מרע" ועשה טוב בקש שלום ורדפהו". למדנו מזה, כי מי שאינו עוסק בעשיית הטוב ובקשת

ביאורים

206. ולא תגרע ממונו. רבינו מחדש ש"לא תגרע" נאמר לא רק על מי שקיים מצוה בצורה חסירה (ראה זבחים פ. אלא אף במי שביטל לגמרי את המצוה, עיין מנ"ח תני"ה סק"א שהביא מחלוקת בזה (זה השער). לדברי רבינו אזהרת הלאו היא מ"לא תגרע", ורש"י בפירוש החומש מפרש האזהרה מ"תשמרו לעשות" (הוא תחילת הפסוק שם), שכל "השמר" לשון לא-תעשה הוא (פתח השער). וראה עוד ברש"י על הפסוק (שמות כג, יג) "ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו", לעשות כל מצות עשה באזהרה, שכל שמירה שבתורה אזהרה היא במקום לאו (מכילתא). 207. מפני שיבה תקום. מפני איש זקן-בשנים תקום לכבודו. ["שיבה" שצריך לקום מפניו הוא משבעים ומעלה (רא"ש קידושין פ"א סי' נ"ג, על פי המשנה אבות ה, כא, וכן נפסק בשו"ע יו"ד רמז, א). ויש סוברים שהוא מגיל ששים (עי' מנ"ח רנ"ז, ט בשם האר"י, ובפירוש רש"י לאבות שם)]. 208. והדרת פני זקן, ותכבד תלמיד-חכם אפילו צעיר. [אין "זקן" אלא מי שקנה חכמה. עיין מסכת קידושין לב: וספר החינוך רנ"ז]. 209. ויראת מאלהיך. הרי שהיראה היא סיבה לקיום מצות עשה. 210. ועשה טוב. ומפורש כאן כי בכלל 'יראת השם' שמלמד דוד המלך - כלול העשה טוב' כמו הסור מרע'.

יז. כגון הזכרת שם שמים לבטלה. בספר "יסוד ושושן העבודה" (שער האשמורת שער השני פ"ב) מאריך בענין זהירות בהוצאת שם-שמים, וז"ל שם בתו"ד: "ראו אחי ורעי... מהרעש הגדול בכל צבא מעלה ומטה, בשביל האדם המוציא ש"ש בלא כוונה רח"ל, ואיך לא יתן האדם אל לבו

שלום - הפר יראת-שמים, ויהיה מן הרשעים, כי לא ירא אלהים, שנאמר (קהלת ח, יג) "ומזב לא-יהיה לרשע" ו"לא-יארץ ימים כצל אשר איננו ירא מלפני אלהים".

יג. ויש במצות-עשה מן החמורות שאין המון-העם נוהרים בהן, כגון הזכרת שם-שמים לבטלה,

בבואו אל הקודש להזכיר את השם הנכבד הגדול והנורא הוי"ה ב"ה ובי"ש, או שאר שמות הקדושים של יוצרנו ובוראנו יתברך ויתעלה זכרו לעד, בכל התפלה מראש ועד סוף ובכל ברכות המצוות וההודאות והנהיגין, להוציא מפיו השם הנכבד והנורא בכוונה עצומה עכ"פ. וכשמתפלל בלא לב ולב, כמה שמות הקדושים הוציא מפיו בלא כוונה בלא ידיעתו כלל, כי חושב באותו שעה בענין אחר בעניני עוה"ז ר"ל, ואף שחשב בד"ת עכ"פ נקרא מוציא ש"ש לבטלה, שלא הוציא מפיו שמות הקדושים של בוראנו יתברך ויתעלה באימה וברתת, מה גם בלא ידיעת מחשבתו כלל, אוי לאותו בושה ואוי לאותו כלימה, ואיך ישא פניו אחר פטירתו אם ישאלוהו כנ"ל. ואזהרה

ביאורים

211. והוא מן הרשעים. לדעת רבינו, העובר על כל מצות עשה נקרא רשע, ועי' מנ"ח שס"ד סק"ד שדן בזה. 212. ולא יארץ ימים, כצל. בעולם הנצחי, ומהר יוכרת נפשו ולא יארץ שם ימים, ויהיה כצל הזה שאינו מאריך להיות במקום אחד כי מהר ינטה ממקומו על ידי נטיית השמש (מצו"ד). 213. אשר איננו וגו'. זה יהיה לו בגמול אשר איננו ירא מלפני אלוקים (שם).

שֶׁנֶאֱמַר (דברים ו, יג) "אֶת-יְיָ אֱלֹהֶיךָ תִירָא, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְזָכוּנֵם לְבָרָכָה (תמורה ד, א) כִּי הִזְתַּרְנוּ בְּזֶה.²¹⁴ שְׂלֵא לְהִזְכִּיר שֵׁם-שְׁמַיִם לְבִטְלָה. וְכֵן גְּמִילוֹת חֲסָדִים שֶׁהֵיא מִצְוֹת-עֲשֵׂה, שֶׁנֶאֱמַר (שמות יח, כ) "וְהוֹדַעְתָּ לְהֵם אֶת-הַדֶּרֶךְ יִלְכוּ בָהּ",²¹⁵ זֶה גְּמִילוֹת-חֲסָדִים (כבא מְצִיעָא ל, ב). וְאָמְרוּ (סוכה מט, ב) גְּדוּלָּה גְּמִילוֹת-חֲסָדִים יוֹתֵר מִן הַצְּדָקָה,²¹⁷ שֶׁהַצְּדָקָה לְעֵנִיִּים, וְגְּמִילוֹת-חֲסָדִים בֵּין לְעֵנִיִּים

זו תועלת גדול לאדם להזהר מאד להתפלל כל תפלתו בכוונה עצומה, כדי להזהר שלא להוציא איזה שם הקדוש של הבורא יתברך ויתעלה באמצע תפלתו, בלא כוונה ח"ו".

בספר 'כד הקמח' (ערך שבועה) כתב: "צריך אדם שיהזר מאד בהזכרת השי"ת... ויש להתבונן בפסוק 'לא תשא' שהוא דבור שלישי (מעשרת הדברות) הוקבע אחר אזהרת עבודה זרה, כי כמו שראוי ליראה את השם הגדול והנורא שלא לתת כבודו לאחר, כן ראוי לתת כבוד לשמו, והנושא אותו לשוא מחלל, כענין שכתוב (ויקרא יט) 'ולא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך'".

ביאורים

214. שלא להזכיר שם שמים לבטלה. שכן יראת ה' מחייבת זאת. 215. זו גמילות חסדים. וביאר המהרש"א (ב"מ ל: ד"ה והודעת), שממה שנכתב בפסוק 'הדרך' בה"א הידיעה, אנו למדים שהכוונה לדרך הידועה שהיא גמילות חסדים הנלמדת מן הפסוק (דברים יג, ה) 'אחרי ה' אלהיכם תלכו' (סוטה יד.). 216. גדולה גמילות חסדים. עדיפה גמילות חסדים באופן מעשה המצוה (מהרש"א). 'רבים יודעים חיוב מצות הצדקה ושכר פעולתה, ולא ידעו פרשת גדולת גמילות חסדים' (רבינו באגרת התשובה אות כז). 217. שהצדקה לעניים. מצות צדקה אינה מתקיימת אלא בנתינה לעניים.

בֵּין לְעֹשִׂירִים. עַל כֵּן אָמְרוּ (אבות א, ב) ²¹⁸עַל שְׂלֵשָׁה דְבָרִים הַעוֹלָם עוֹמֵד, עַל הַתּוֹרָה ²¹⁹וְעַל הָעֲבוֹדָה וְעַל גְּמִילוֹת-חֲסָדִים. וְהֵנָּה ²²⁰הַצְּדָקָה בְּמִמוּנּוֹ, וְגְּמִילוֹת-חֲסָדִים ²²¹בֵּין בְּגוֹפוֹ בֵּין בְּמִמוּנּוֹ (סוכה שם), כִּי חֵיב אָדָם לְטַרַח ²²²בְּדְרִישַׁת-טוֹב לְעִמּוֹ, וְלִשְׁקֹד בְּעֵמֶל נַפְשׁוֹ עַל

ביאורים

218. על שלשה דברים העולם עומד. "ר"ל שבשביל דברים אלו נברא העולם... מפני שהם רצון הקב"ה, ר"ל שברא העולם בשביל בריותיו שעתידין להיות רצון לפניו על ידי עשיית אלה הדברים" (רבינו בפירושו לאבות שם). 219. ועל העבודה. עבודת הקרבנות בבית המקדש. ואף משחרב בית המקדש באה התפילה במקום עבודת הקרבנות, כמו שאמרו חז"ל (תענית ב.) על הפסוק 'לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם' (דברים יא, יג), איזו היא עבודה שבלב, זו תפילה. ואף עיקר התפילה תקנוה כנגד הקרבנות, כמו שאמרו (ברכות כו:) תפילות כנגד תמידין תקנום (רבינו בפירושו לאבות שם). 220. הצדקה בממונו. מצות צדקה יכול האדם לקיים רק באמצעות ממונו. 221. בין בגופו ובין בממונו. בגופו - כגון לשמח חתן וכלה, ללוות את חבירו בדרך, להספיד למת לנושא ולקוברו. בממונו - כגון להלוות מעות, להשאל כליו או בהמותיו (רש"י). רבינו באגרת התשובה (אות כח) מונה כמה אופנים של גמילות חסדים בדיבור: "ידבר על לב העני... וינחמהו ממעשיו ומעצבון ידיו, ויכבדהו וינשאהו... יתן לו עצה טובה והגונה לרווחתו ולהצלחתו... ישית עצות לפני רבים לעשות צדקה וחסד". 222. בדרישת טוב לעמו. כמו שנאמר אצל מרדכי הצדיק (אסתר י, ג) 'דורש טוב לעמו', וביאר ה'בית הלוי', שמרדכי היהודי לא רק פעל דברים טובים, אלא אף חיפש ודרש היכן אפשר לסייע ולגמול חסד עם ישראל עוד טרם פנו אליו לבקש עזרה. וזה לשון אבן עזרא: "די לו שיעשה טוב לאשר ידרשנו מעמו, והנה הוא (מרדכי) היה דורש לעשות טוב". 223. ולשקוד בעמל נפשו על תקנת חברו. דהיינו לאמץ את נפשו וראשו בעמל ויגיעה איך

תקנת חברו אם דל ואם עשיר, וזאת מן המצוות החמורות ומן העקרים הנדרשים מן האדם, שנאמר (מכה ו, ח) "הגיד לך אדם מה טוב ומה יי הורש ממך כי אם-²²⁴עשות משפט ואהבת חסד". וכן מצוה להפנים לפני משורת-הדין, שנאמר (שמות יח, כ) "ואת-המעשה^(מ) אשר יעשון", ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (בבא מציעא ל, ב) ²²⁶זה לפני משורת-שבעל הרחמים לא רצה להכביד, לכן לא גילה אלא את שורת הדין, אבל ברמיזה בעלמא אמר 'אשר יעשון' פירוש שהם יעשו מעצמם לפני משורת הדין. וזוהו הוא הבחנה גדולה לאדם שלם שיודע לחשוב עד היכן החכמה מחייבת לעשותו, אלא שהתורה מניחה לו הרשות לקבל עי"ז שכר וכו' (עי"ש שהאריך בזה).

ביאורים

ובמה יוכל להיטיב לחבירו, ולהתמיד בשקידה בדרישת טובת חברו (שפתי חיים). וכן להתפלל על חבירו, "ועיון תפילה בכלל גמילות חסדים" (רש"י שבת קכז:). ²²⁴ עשות משפט. להתנהג בצדק וביושר. ²²⁵ ואהבת חסד. לא אמר "עשות" חסד, רק "אהבת" חסד, והאזהב מחפש בעצמו מה יוכל להיטיב. ²²⁶ זה לפני משורת הדין. 'אשר יעשון' (לשון רבים). נאמר לשני בעלי דינים שכל אחד מהם יתרצה בו לפני משורת הדין, שהדבר תלוי בהם, דהיינו לא יעשה לפני משורת הדין על כרחם (מהרש"א ב"מ ל: ד"ה אשר יעשון. אמנם עיין רמ"א חו"מ יב, ב שיש סוברים ש"לפנים משורת

יט. ולא נכנסו לפני משורת הדין. אע"פ שבגמרא (יומא ט.) מבואר שירושלים חרבה בגלל שנאת חנם שהיתה בקרב יושביה, שני הדברים גם יחד גרמו לחורבן (תוספות ב"מ ל: ד"ה לא).
האחרונים הקשו, וכי על כך שלא עשו

הדין. ויש בענין זה ²²⁷דרכים רבים אשר תהיה בהן המצוה הזאת מן החמורות, ²²⁸הכל לפי ענין הדין, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (שם), ²²⁹לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דבריהם על דין-תורה ²³⁰(יט) ולא נכנסו לפני משורת-הדין.

לפנים משורת הדין היו ראויים לעונש כל כך גדול? ועוד קשה, הרי במסכת שבת אומרת הגמרא דברים אחרים: "לא חרבה ירושלים אלא בשביל שחיללו בה את השבת" ו"בשביל שלא הוכיחו זה את זה", ועוד סיבות אחרות?

ותירצו, שבודאי שהיו בהם את כל העבירות המנויות במסכת שבת, ובודאי שעיקר העונש היה על העבירות הללו שהן עבירות חמורות מאד. אבל, אילו היו ישראל נוהגים זה עם זה לפני משורת הדין, ולא היו מדקדקים להעמיד דבריהם על דין תורה, אזי גם מן השמים לא היו מדקדקים איתם, והיו נוהגים עמהם מדה כנגד מדה לפני משורת הדין. אך מכיון שהם העמידו דבריהם על דין תורה ולא נהגו לפני משורת הדין, גם מן השמים נהגו עמם במידת

ביאורים

הדין" אינה מדת חסידות אלא חיוב גמור, ובי"ד כופים על כך. ועיין ביאור הגר"א שם ח-ט). ²²⁷ דרכים. אופנים. ²²⁸ הכל לפי ענין הדין. בהתאם לנסיבות הענין. ²²⁹ לא חרבה ירושלים וכו'. ומזה מוכח שמצוה זו של "לפנים משורת הדין" היא מן החמורות. ²³⁰ ולא נכנסו לפני משורת הדין. כלומר, בעלי הדין לא הסכימו לוותר זה לזה. ואין הכוונה לדיינים, שהרי אין בכח הדיינים לכופם להכנס לפני משורת הדין, אף אם נראה להם שראוי לעשות כן (תורת חיים, ב"מ ל: ד"ה אלא).

שְׁעָרֵי

שְׁעָרֵי שְׁלִישֵׁי

תְּשׁוּבָה

עֵינִים

עֵינִים

שְׁעָרֵי

שְׁעָרֵי שְׁלִישֵׁי

תְּשׁוּבָה

יֵד. וַיֵּשׁ אַנְשִׁים רַבִּים בְּהַמּוֹן-הָעַם חוֹשְׁבִים, כִּי אֵין עֶקֶר ²³¹הָאֲבֹדוֹן וְהַפְּסֵד הַנֶּפֶשׁ ²³²וְזֹלְתִי בְּעִבְרוֹת שִׁישׁ בְּהֵן מַעֲשָׂה, וְכִי אֵין אֲבָדֵן וּמָוֶת אֶל הָאִישׁ אֲשֶׁר הוּא טְהוֹר מִחַטָּא בְּמַעֲשָׂה ²³³וּבְדַרְךָ הָעִבְרוֹת לֹא הֵלֵךְ ²³⁴וְחָדַל מַעֲשׂוֹת מִצְוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים. עַל כֵּן אֲנוּ חֵיבִים ²³⁵לְהוֹרִיעַ תּוֹעֵי-רוּחַ בִּינְהָ, כִּי אָמְרוּ וְכָרוֹנָם לְבָרְכָה (ירושלמי חגיגה פ"א ה"ז) ²³⁶וַיֵּתֵר הַקְּדוֹשׁ-בְּרוּךְ-הוּא לך", כך בעניני ממונות נדרש ממנו לוותר מממונו, גם המגיע לו, ולנהוג "לפנים משורת הדין" שזה מקביל לקדושה. ומכיון שלא נהגו כך - נחרבה ירושלים שהיא מקור הקדושה (זה השער).

ביאורים

231. האבדון והפסד הנפש. "האבדון" הוא לגמרי ו"הפסד" הוא נזק, וזה לפי סוגי העבירות. או הפירוש: אבדון הגוף והפסד הנפש (זה השער).
 232. זולתי. אלא רק. 233. ובדרך העבירות לא הלך. שאינו חוטא בפועל.
 234. וחדל. אלא רק פסק. 235. להודיע תועי רוח כינה. ללמד את התועים ברוחם (מבולבלים בדעתם) הבנה והסתכלות נכונה ועמוקה יותר (עפ"י ישעיה כט, כד). 236. ויתר הקב"ה. בזמן חורבן בית המקדש מוכן היה הקב"ה להאריך אף ולא להפרע מבני אותו הדור אף שעברו על שלשת העבירות החמורות ביותר: ע"ז, ג"ע וש"ד.

כ. ולא ויתר על עון ביטול תורה. וצריך ביאור, הלא שלש העבירות הללו הן ביהרג ואל יעבור, משא"כ לימוד התורה, ואיך זה ויתר הקב"ה על החמורות ביותר ולא ויתר על בטול-תורה?

עַל עִבְוֹדָה-זָרָה וְגִלּוּי-עֲרִיזוֹת וּשְׁפִיכוֹת-דָּמִים ²³⁷(ג) וְלֹא וַיֵּתֵר עַל עוֹן בְּטוֹל-תְּוָרָה. וְאָמְרוּ (ספרי דברים מ"א) כָּשֶׁם שֶׁשָׂכַר תִּלְמוּד-תְּוָרָה גָּדוֹל מִכָּל הַמִּצְוֹת, כִּךָּ עֲנֵשׁ בְּטוֹל-תְּוָרָה גָּדוֹל מִכָּל הָעֲבֻרוֹת. וְאָמְרוּ (סנהדרין צט, א)

אלא שהענין מתברר על-פי מה שידוע, שבעת המלחמה, יש שצד אחד מהלוחמים מתגבר על אויבו עד שנדמה לו שכבר נצחו, ולבסוף מתגבר רעהו עליו ומפיל שונאו לפניו. אבל גם אז עדיין קשה להחליט סוף הנצחון עם מי, כי יש שחוזר חלילה והמנצח מתגבר שוב על המנצח ויורש נצחון זמני. ואם רק עלתה ביד האחד לגזול את כלי נשקו של חברו מידו, אזי ברור לכל כי הוא ינחל את הנצחון, אחרי שכלו לו חציו לשונאו ואין לו במה ללחום.

כן הדבר הזה. עבירות של ע"ז ג"ע ושפ"ד, אם כי הן מן העבירות היותר חמורות שהן ביהרג ואל יעבור, אבל סוף סוף זהו נצחון זמני של היצר שהתגבר על האדם, אבל יש שהאדם מתגבר על יצרו, חוזר בתשובה שלמה ושב ורפא לו. אולם אם עלתה ביד היצר הרע לגזול את כלי הנשק מן האדם, חרבו וקשתו, הלא היא התורה המגינה כתריס - אזי אין בכח האדם להלחם, כי כלו לו חציו ורחוק הוא מתשובה. על כן אמרו חז"ל כי לשלש העבירות הללו יש תקנה, אבל לבטול תורה אין כל תקנה (חפץ חיים על התורה, פרשת בא בהג"ה אות ג')

ביאורים

237. ולא ויתר על עון ביטול תורה. אולם מאחר ונמצא בהם עון ביטול תורה - לא האריך אפו אלא גבה את חובו וחרב בית מקדשנו. [ומכאן הוכיח רבינו שביטול מצות-עשה בשב ואל תעשה חמור לפעמים יותר מעבירות חמורות שנעשו בפועל].

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

"כִּי דָבַר-יְיָ בְּזֶה וְאֵת מִצְוֹתָי הִפְרָה,²³⁸ הַכֹּהֲנִים תִּפְרָת הַנֶּפֶשׁ הֵהוּא עֲוֹנָה בָּהּ" (במדבר טו, לא), כִּי זֶה נֹאמַר עַל מִי שֶׁאֶפְשָׁר לוֹ לְעִסְקַת בְּתוֹרָה (כא) וְאִינוֹ עוֹסֵק. וְכִבֵּר זְכָרְנוּ לָךְ כָּל אֱלֹהֵי עוֹסֵק.²³⁹ שְׁשַׁעַר הַתּוֹרָה.

טו. וּמִצְאָנוּ בְּעֵינֵינוּ אֲנִישֵׁי סְדוּם

כא. ואינו עוסק. בתורה כלל, כן משמע מלשון הרמב"ם הל' ת"ת (פ"ג הי"ג), ומפורש כן באגרת הרמב"ם (הנדפסת בספר 'בנין עולם' עמו' נ"ד), וכ"כ בספר 'נהורא דאורייתא' (מאמר ראשון פ"ז) וז"ל: נראה דעכ"פ אין זה במבטל יום או יומיים אפילו בשאט נפש דא"כ לא שבקת חיי וכו', אלא בפורק מעליו עולה של תורה שכבר עסק בה ופירש הימנה או שלא רצה לשא בעול תורה מתחלתה אף שהיה סיפק בידו לעסוק בתורה". עכ"ל. ובספר 'בתורת יהגה' (ח"א עמ' נח בהגה"ה) הביא שכ"כ לו מרן הגר"ח קנייבסקי שליט"א דמסתבר דהכוונה שאינו לומד כלל. אולם למיחש מיבעי גם בביטול שעה אחת, כמו שכתב החפץ חיים (תורת הבית' פ"א) וז"ל: ואין זה דוקא במי שאינו עוסק כלל, אלא כל שעה ושעה שיוכל לעסוק ואינו עוסק יש לו לחוש פן הוא ח"ו על אותה שעה בכלל דבר ה' בזה, וכן בחתימת הספר: ומאד צריך להזדעזע מזה פן יכנוהו ח"ו למעלה בשם בוזה דבר ה'. וכ"כ 'המשנה ברורה' (קנ"ה סק"ד): "וכשיש לו פנאי והוא מבטל מלימוד תורה מרצונו הוא קרוב למה שאמרו חז"ל על הפסוק 'כי דבר ה' בזה'." ועכ"פ סיפא דקרא "הכרת תכרת הנפש ההיא" - דבר פשוט הוא שאין זה

ביאורים

- 238. הכרת תכרת. 'הכרת' - בעולם הזה, 'תכרת' - לעולם הבא (סנהדרין טט.). הרי שביטול מצות עשה מביא לאבדון הגוף והנפש (זה השער).
- 239. כשעך התורה. רבינו חיבר חיבור בשם זה, אך לא זכינו לאורו.

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

אלא במי שלא למד מעודו כלל, כ"כ בספר 'תקון חצות' (ח"ב עמ' תי"ג), וכן משמע ב'נפש החיים' (שער ד' פכ"ד), ועי' בספר 'בנין עולם' עמוד נ"ה בהגה"ה.

שִׁהְיוּ רָעִים וְחַטָּאִים לְשֵׁם מְאֹד בְּכַמָּה²⁴⁰ עֲלִילוֹת נִשְׁחָתוֹת, כְּמוֹ הַגִּזְלָן²⁴² וְהַחֲמֵס²⁴³ וְעוֹוֹת-הַדִּין וְגִלּוֹי עֲרִיוֹת, וְעַם-כָּל-זֶה הַזְכִּיר הַפְּתוּב (כב) כִּי אָבְדוּ וְנִשְׁמְדוּ בְּעוֹן פְּטוּל-

כב. כי אבדו ונשמדו בעון כיטול הצדקות. ותמוה, היכן מצינו שנצטוו בני נח על הצדקה, שיענשו בעונש כה חמור על ביטולה? רבינו בחיי (בראשית יח, כ) כתב: "... ו'יד עני ואביון לא החזיקה' וכו' ולפי שהיו [אנשי סדום] תדירין בחטא הזה לכך נגמר גזר דינם עליו, שהרי אין לך אומה בעולם שלא יעשו צדקה אלו עם אלו, ואנשי סדום היו מואסים בה והיו אכזרים בתכלית. ואע"פ שלא ניתנה תורה עדיין הנה הצדקה מן המצוות המושכלות, ודבר מתועב הוא שיראה אדם את מינו מוטל ברעב והוא עשיר ושבע מכל טוב ואינו מרחם עליו להשיב את נפשו, על אחת כמה וכמה על מי שהוא מאומתו ודר עמו בעיר אחת. וע"כ איבדו הש"ת לאנשי סדום שהיו מונעים אותה, ולקח נקמת העניים" עכ"ל. ביכ"ל חמדה' (פרשת וירא) כתב וז"ל: "...דאם היו עכ"פ אוחזים במדת הצדקה שהיא מדתו של אברהם, היה להם קצת שייכות אליו והיה ממילא זכותו מגין עליהם, אבל כיון שהיו ההיפוך ממנו בתכלית לכן לא עמד להם זכותו של אברהם" עכ"ל.

ביאורים

- 240. עלילות. פעולות, מעשים. 241. כמו הגזל וכו', ולא נשמדו בעבור זה, כי יתכן שחטאים אלו באו מהתגברות היצר, גם יש תקוה שישובו בתשובה על זה (פתח השער). 242. והחמס. הנוטל חפץ מחבירו בעל-כרחו ומשלם לו את דמיו נקרא חמסן. 243. ועיוות הדין. מעקמים ומטים את הדין.

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

הַצְדָּקוֹת, שֶׁנֶאֱמַר (יהוּקָאֵל מִזֵּי, מַט) "הִנֵּה-זֶה הָיָה עֵוֹן כְּדָם אַחֲזֶתֶךָ"²⁴⁴ נֶאֱמָר שֶׁבַע-לָחֶם וְשִׁלֹּת הַשֶּׁקֶט הָיָה לָהּ וּלְבָנוֹתֶיהָ²⁴⁵ (כד) וַיֵּד-עֲנִי

מצווים במצות צדקה, מ"מ ודאי שאסור להם למנוע אנשים מלתת צדקה לעניים. הגאון רבי אלחנן וסרמן זצ"ל מיישב, עפ"מ ש"כ רבי חיים ויטאל (בספר שערי קדושה), שהטעם שלא מצינו בתורה אזהרות מפורשות על מדות רעות, הוא מפני שהמדות הן יסוד כל התורה, ובלתן לא יצויר כלל קיום התורה, לכן לא הוצרך הכתוב להזהיר עליהן במפורש. אם כן, גם בני נוח הזהירו על מדות רעות, שלולא זאת לא יוכלו לקיים גם את שבע המצוות שהזהירו עליהן בהדיא.

אמנם, ראה ר"ן ו"יד רמה" סנהדרין גז-נו וכן בספר הרוקח סי' שס"ו שיתכן שבני נח מצווים על הצדקה. אך עדיין צריך ביאור, כיצד יתכן שעל עבירות חמורות שעברו בפועל, גזל, חמס, גילוי עריות ושפיכות דמים ועוד - לא נתבעו ולא נגזר ענשם כמו על מניעת הצדקה? ובכלל, איזה ערך יש לצדקה וחסד מול מעשים איומים כאלו?

וכתב ליישב זאת בביאור "מאור השער", כי החמס, עיוות הדין וגילוי עריות היה לפי תאוותם, ולא התאפקו בזה נגד יצרם. אבל ענין ביטול הצדקות היה ענין השקפה גרועה נגד יסוד הבריאה של "עולם חסד יבנה", שהוא משלשת הדברים שעליהם קיים העולם, והם שפטו כל מי שגומל חסד וענשו אותו, ובעל-כרחך שלא רק מצד חמדתם לא גמלו חסד אלא מנעו מאחרים ודגו זאת כחטא (כמבואר במסכת סנהדרין קט), וזה יותר גרוע מפשעים חמורים שעשו מחמת תאוותם.

כג. ויד עני ואביון לא החזיקה. בספר "מעיל צדקה" (סימן תצ"ד) העיר **ביאורים**
244. נאון שבעת לחם וגו'. התגאית בעבור השובע והשלום שהיה לה (מצו"ד). 245. ויד עני ואביון לא החזיקה. כי עולם חסד יבנה, והרי זה הריסה ביסודי הבריאה. גם ענין החסד הוא ממעלת "והלכת בדרכיו", ובעבור

שלכאורה היה לו לומר "ועני ואביון לא החזיקה", ומה ההוספה "יד"? אלא שבא הכתוב לספר על גודל רשעותם, שלא רק שלא החזיקו אותם במזון אלא אפילו אם היה עני שנשמת ליפול לא היו מחזיקים בו שלא יפול.

וַאֲבִיוֹן לֹא חֲזַיקָהּ"²⁴⁶ וַנֶּאֱמַר עַל הָאֲנָשִׁים שָׂאִינָם²⁴⁷ עוֹרְכִים מִחֲשֻׁבוֹת²⁴⁸ לְהַתְּבוֹנֵן תָּמִיד בִּירְאַת-הַשֵּׁם (ישעיה כט, יג-יד) "וַתְּהִי יִרְאָתָם אֹתִי²⁴⁹ מִצְּוֹת אֲנָשִׁים²⁵⁰ מִלְּמֹדָה, לִכְן הִנְנִי יוֹסֵף²⁵¹ לְהַפְלִיא אֶת-הָעַם-הַזֶּה (כד) הַפְּלִיא וּפְלִיא"²⁵² וַנֶּאֱמַר (ירמיה יב,

עוד כתב שהפסוק בא לרמוז, שאפילו אם היו צריכים למלאכה שלא היה יודעה כי אם עני או אביון, לא היו עושים אותה על ידו כדי שלא ימצא פרנסה, ולא היו מחזיקים בידו אף שהיה מגיע להם נזק שלא היתה נעשית מלאכתם.
כד. הפלא ופלא. במסכת שבת (קלח:): אמרו שהעונש הוא שתשכתח ח"ו

ביאורים

המעלות האלה נברא האדם, וגם רחוקים הם מתשובה ע"ז (פתח השער). 246. ונאמר על האנשים וכו'. דוגמא נוספת על חומר ביטול מצות-עשה ב'שב ואל תעשה'. 247. עורכים מחשבות. בצורה מסודרת וערוכה (מכתב מאליהו ח"ה עמ' 311). או הכוונה, לערוך מערכות בעיון היטב ויגיעה רבה (לב אליהו ח"א עמו' רצד). 248. להתבונן תמיד ביראת השם. היינו לימוד המוסר (מכתב מאליהו, שם). 249. מצות אנשים. יראתם היא לא בלב שלם כי אם במצות האנשים [בהוראת חשובי העם] המלמדים אותם: התראו כנכנעים מלפניו כדי לפתותו בפיתם (רש"י). 250. מלומדה. ורק מצד שכך הורגל מנעוריו והונהג עליהם, מבלי כוונה ומחשבה (מלבי"ם). 251. להפליא את העם הזה הפלא ופלא. להכות את ישראל מכה ועוד מכה. הרי כתוב העונש הגדול על ביטול מצות-עשה, כי מעלת ההתבונן תמיד ביראת ה' נמסרה במצות עשה כדלקמן באות י"ז. 252. ונאמר מדוע וגו'. פי'

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

א-ב) "מדוע דרך רשעים צלחה וגו',
253 קרוב אתה בפיהם 254 ורחוק
מכלייתיהם". ונאמר (תהלים עג, כו)
"כי-הנה ורחוק יאבדו".

תורה מיראל, ע"י
מיתת הצדיקים,
כנאמר בהמשך
הכתוב שם 'אבדה
חכמת חכמיו וגו'.
ותמוה, מעתה אחרי
שלקחו גם את הדרך
האחרונה להתעלות ביראת שמים ולתיקון השכל והלב - ע"י סילוק
הצדיקים, שהיא סילוק שכינה מיראל, מהי המטרה ומהי התועלת בעונש
זה? הרי עונש הוא תיקון, וכי בסילוק חכמים יתוקן ללמוד מוסר?! אדרבה,
ע"י שלקחו גם את האפשרות האחרונה ללמוד ולהתעלות ביר"ש, יאוש זה
עצמו עלול להביא לידי חורבן והשחתה עוד יותר גדולים?

וביאר הגרא"א דסלר זצ"ל ('מכתב מאליהו' ח"ה עמו' 311), שכאשר אדם
מגיע למצב של יאוש ושבירה, בראותו כלים שבורים, שלוקחים ממנו גם
את הנקודה האחרונה להתעלות פנימית ביראת ה', הפלא עצמו הוא מעורר
אותו לתיקון, והוא יתן לו את הדחיפה להתעלות עצמית ביראת-שמים.
ביאור הדברים: עצם מצב היאוש גורם לו לאדם לברר את פנימיותו לאן פניו
מועדות. הוא אינו יכול לחיות באדישות. הוא מוכרח או להתייאש לגמרי
ולסגת אחרנית יותר, או להשתדל להתאמץ להציל עצמו בדלות כוחותיו
העצמיות. גם אדם הנמצא במצב של טביעה משתדל בשארית כוחותיו
לאחוז אפילו בקש להציל את עצמו, וכשרואה איזו תקוה-שהיא להצלה
- אינו בורר לו אמצעים אחרים, רצון החיים עצמו נותן לו את הדחיפה
להתעלות והצלה ('שפתי חיים' מועדים ג' עמו' שעד).

ביאורים

וכן מוצאים אנו בכתוב כי אף אותם אשר לא עברו עבירות, אלא רק חסרו
את ההתבוננות הפנימית בחובתם וביראת שמים - נחשבים לרשעים,
עליהם תוהה הנביא מדוע צלחה דרכם. 253. קרוב אתה בפיהם. מרבים
להזכיר את שמך בפיהם. 254. ורחוק מכלייתיהם. ממחשבותיהם, שאינם
מתבוננים בעצות ותחבולות ביראת שמים. 255. רחוק יאבדו. אותם
הרחוקים בליבם מהקב"ה סופם יהיה אבדון.

טז. ודע, כי 256 לפי גדל המצוה יגדל עונש מי שיחדל
לעשותה, אף-על-פי שאינו עושה מעשה
בהפרתה, כמו שמצינו במצות הפסח ובמצות המילה
שהן מצות עשה 257 ויש בהן כרת.

יז. ודע כי המעלות העליונות 258 נמסרו לנו במצות
עשה. כמו 259 מעלות הבהירה, שנאמר (דברים ל, יט)
"ובחרת בחיים". ומעלות תלמוד-תורה, שנאמר (שם ו, ז)
"ודברת בם". ומעלות לכת בדרכי השם, שנאמר (שם

ביאורים

256. לפי גדל המצוה יגדל עונש מי שיחדל לעשותה. ולפי זה מובן העונש
הנורא על בטול תורה, בטול הצדקה והחסד ובטול היראה [כפי שפירט
רבינו לעיל], כי כל אלו מן המצוות הגדולות והחמורות, והם שלשת עמודי
עולם, תורה, עבודה וגמילות חסדים. ואפשר לפרש עוד, שכוונתו למעלות
העליונות שמנה בסמוך ונמסרו לנו במצות עשה (זה השער). 257. ויש
בהן כרת. למבטלן, מחמת גודל ערכן. 258. נמסרו לנו במצות עשה. ואינן
מדרגות גבוהות המיועדות רק לאנשי מעשה וגדולי יראה, אלא שהכל
מצויים עליהם ('אור יחזקאל' מדות עמ' כו). ויש לבאר עוד שבה להוכיח
על חומר מצות-עשה וגודל ערכה, שהמעלות העליונות ביותר אשר לשמן
נברא האדם והן תכלית קיומו - ניתנו לנו במצות עשה (בשערי התשובה).
259. מעלות הבחירה. מלבד מה שהבחירה היא מצוה ומקבל עליה שכו, יש
בה גם מעלות ומדרגות שהאדם צריך לקנותן כקנין רוחני, וכן בכל הדברים
שמנה רבינו כאן. 260. ודברת בם. שלא יהא עיקר דבורך אלא בם, עשם
עיקר ואל תעשם טפל (רש"י).

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

כת, ט) ²⁶¹וְהִלַּכְתָּ בְּדַרְכֵינוּ. והלכת בדרכינו. על הפסוק (בראשית א, כו) "נעשה אדם בצלמנו" פירש רש"י 'בדפוס שלנו'. וכתב בספר 'דברי דוד' (לבעל ה'טורי זהב') וז"ל: "ונראה דלא דפוס ממש אמר כאן אלא במדותיו יתברך אמר כן. והענין הוא דהקב"ה הוא הנותן לכל ואינו מקבל מזולתו, והמלאכים הם המקבלים מהקב"ה, ורצה הקב"ה לזכות את האדם שיהיו לו שתי המדות, שיהיה מקבל כמו המלאכים ויהיה נותן משלו לעניים, זהו 'בצלמנו' הנזכר כאן, צלם שנינו (מקבל ונותן) וכו', וצריך שיהיה לאיש שני צלמים, דהיינו מקבל ונותן... וכן הוא הפירוש (שם, כז) 'בצלם אלהים', על מדותיו של הקב"ה אמר כן." "נמצא ההולך בדרך הזה - נושא עליו צלם אלוקים, והמונע עצמו ממדת החסד ואומר בלבו מה לי להיטיב לזולתי - מרחיק עצמו מן השי"ת מכל וכל" (אהבת חסד ח"ב פ"ב).

כו. תמים תהיה עם ה' אלהיך. להלן (אות פו) כתב רבינו: "תמים תהיה עם ה' אלהיך", למדנו מזה, כי המעוננים והקוסמים נעדרים הבטחון". הרמב"ן כתב שזו מצות עשה שלא נשאל מהוברי השמים החוזים בכוכבים ולא מזולתם מה עתיד להיות, ואם נשמע דבר מהם, נאמין כי הכל ביד ה' מפר אותותם כפי התקרבונו לעבודתו. [הביאו החרדים (פ"ט אות כ"א) יעו"ש]. וידועים

ביאורים

261. והלכת בדרכינו. שנצטיינו לעשות כל מעשינו בדרך היושר והטוב בכל כווננו, ולהטות כל דברינו אשר בינינו ובין זולתנו על דרך החסד והרחמים כאשר ידענו מתורתנו שוהו דרך השם וזה חפצו מבריותיו למען יזכו לטובו, כי חפץ חסד הוא, ועל זה נאמר "והלכת בדרכיו" (ספר החינוך, תרי"א). 262. תמים תהיה עם ה' אלהיך. "התהלך עמו בתמימות [-בשלימות, באמונה בלב שלם], ותצפה לו ולא תחקור אחר עתידות, אבל כל מה שיבא עליך קבל בתמימות, ואז תהיה עמו ולחלקו" (רש"י).

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

היום והשבת אל-לכבוד כי ²⁶³יין הוא האלהים" וגו'. ודוד אמר (תהלים יד, ב) "יין משמים השקה על-גני-אדם לראות היש ²⁶⁴משכיל דרש את-אלהים". ומעלות ²⁶⁵זכרון חסדיו והתבונן בהם, שנאמר (דברים ח, ב) ²⁶⁶וזכרת את-כל-הדרך" וגו'.

דברי החזו"א (בספר אמונה ובטחון פ"ב א') שכתב: "טעות נושנת נתארוחה בלב רבים במושג בטחון. שם בטחון המשמש למדה מהוללה בפי החסידים במושג חובה להאמין בכל מקרה שפוגש האדם והעמדתו לקראת עתיד בלתי מוכרע,

ושני דרכים בעתיד אחת לטובה ולא שניה, כי בטח יהיה הטוב, ואם מסתפק וחושש על היפוך הטוב הוא מחוסר בטחון. ואין הוראה זו בבטחון נכונה, שכל דבר שלא נתברר בנבואה גורל העתיד, אין העתיד מוכרע, כי מי יודע משפטי ה' וגמולותיו יתברך. אבל ענין הבטחון הוא האמון שאין מקרה בעולם, וכל הנעשה תחת השמש הכל בהכרזה מאתו יתברך", עכ"ל החזו"א. ונראה כן מדברי רבינו שלומד מצות הבטחון מן הכתוב "תמים תהיה", והתמימות פירושה שכל מה שנעשה בין טוב ובין רע הוא מאתו יתברך (שערי מאור).

ביאורים

263. ה' הוא האלהים. כלומר המהווה כל ההיות הוא לבדו מנהיג את הכל. 264. משכיל דורש את אלקים. חכם החוקר ומתבונן בגדולת ה'. 265. וזכרון חסדיו והתבונן בהם. מלבד הפירוש כפשוטו, אפשר לבאר כי "זכרון חסדיו" המה החסדים הגלויים והמובנים, "והתבונן בהם" המה החסדים שלא רואים מיד אלא לאחר זמן, ועליהם הביא רבינו את הפסוק "ויתבוננו חסדי ה'" שתחילתו - "מי חכם וישמור אלה", מלשון (בראשית לו, יא) "ואביו שמר את הדבר" (היה ממתין ומצפה מתי יבוא. רש"י), כלומר, מי חכם הרואה את הנוולד יצפה ויתבונן בחסדי ה' (זה השער, הוספות). 266. וזכרת את כל הדרך. שנתן לך לחם לאכול ובגד ללבוש שלא בדרך הטבע (ספורנו). [עין

שערי

שער שלישי

תשובה

²⁶⁷ וְנֹאמֵר (שם שם, ה) "וְיִדְעֶתָ עִם-לִבְכֶּךָ כִּי כַּאֲשֶׁר יִסַּר אִישׁ אֶת בְּנוֹ יְיָ אֱלֹהֶיךָ מִיִּסְרֶךָ", וְדוֹד אָמַר (תהלים קו, מג) "וְיִתְבוֹנְנוּ חֲסִדֵי יְיָ", וְנֹאמֵר (שם כו, ג) ²⁶⁸ "כִּי-חֲסִדְךָ לִנְגַד עֵינַי". וּמַעֲלוֹת חֲקַךְשָׁה, שְׁנֹאמֵר (ויקרא יא, מד) ²⁶⁹ "וְהִתְקַדְּשִׁתָּם וְהִיִּיתָם קְדוֹשִׁים". וּמַעֲלוֹת הָעֲבוֹדָה, שְׁנֹאמֵר (דברים י, כ) ²⁷⁰ "אֲתוֹ תַעֲבֹד". וּמַעֲלוֹת הַיִּרְאָה, שְׁנֹאמֵר (שם) ²⁷¹ "אֶת-יְיָ אֱלֹהֶיךָ תִירָא". וּמַעֲלוֹת הָאֱהָבָה,

ביאורים

בספר חרדים (פ"ט אות כ"ג) שגם הוא מנה מצוה זו למצות עשה, וכתב "ומיניה נלמד מקל וחומר, אם נצטוינו לזכור לדורות החסדים שעשה עם אבותינו, כל שכן שכל אחד מישראל חייב לזכור לדורות החסדים שעושה עמנו תמיד וכו' מעת שיצרו בבטן אמו, ואז יכנע לפניו ויבוש וישוב בתשובה שלימה". ²⁶⁷ ונאמר וידעת עם לבבך וגו'. קאי על מש"כ 'והתבונן בהם', היינו התבוננות בחסדי ה'. ופירשו חז"ל (ספרי דברים ל"ב, מובא בדברי רבינו לקמן שער ד' אות י"ג) "לבך יודע מעשים שעשית ויסורין שהבאתי עליך כי לא לפי מעשיך יסרתך". ²⁶⁸ כי חסדך לנגד עיני. כאילו אני רואה חסדיך לעולם לנגד עיני (אבן עזרא). ²⁶⁹ והתקדשתם והייתם קדושים. הקדושה הזאת לישראל יותר משאר האומות אינה אלא במעשה התורה והמצוות, כי עם התורה והמצוות יתחזק כח השכל ויחלוש כח התאוות... ויש לפרש עוד והתקדשתם מלשון פרישות, כי הפרוש והנבדל מתאוות העולם נקרא קדוש (רבינו בחיי). ²⁷⁰ אותו תעבד. וכן נאמר "ועבדתם את ה' אלהיכם". וכתב הרמב"ם ז"ל, שאע"פ שמצוה זו היא מהמצוות הכוללות, כלומר שכוללות כל התורה כי עבודת הא-ל תכלול כל המצוות, יש בזה כמו כן פרט והוא שיצונו הא-ל להתפלל אליו, וכמו שאמרו בספרי "ולעבדו בכל לבבכם" איזו היא עבודה שבלב זו תפילה (ספר החינוך תל"ג). ²⁷¹ את ה' אלהיך תירא. להיות יראת השם על פנינו תמיד לבלתי נחטא, כלומר

שערי

שער שלישי

תשובה

שְׁנֹאמֵר (שם ו, ה) ²⁷² "וְאֶהְבֶּתָ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ". וּמַעֲלוֹת הַדְּבִקוֹת, שְׁנֹאמֵר (שם י, כ) ²⁷³ "וְיָבוּ תִדְבֹּק". ²⁷⁴ לְכָל אַחַת מֵהֵנָּה כְּמָה מִדְּרָגוֹת כַּאֲשֶׁר יִתְנַאֵר בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם. וּבְעֵבוֹר הַמַּעֲלוֹת הָאֵלֶּה נִבְרָא הָאָדָם, שְׁנֹאמֵר (ישעיה מג, ז) ²⁷⁵ "כֹּל הַנִּקְרָא בְּשֵׁמִי ²⁷⁶ וְלִכְבוֹדִי בְּרֵאתִיו". ²⁷⁷ וְזֶה תִקּוֹת הַנִּבְרָא אִם לֹא יִשִּׁים עֲמָל נַפְשׁוֹ וְעָקַר עֵסְקוֹ בְּדְבָרִים אֲשֶׁר נִבְרָא בְּעֵבוֹרָם.

יח. וְהִנֵּה נִתְנַאֵר בַּתּוֹרָה עֲנֵשׁ כְּטוֹל הַמְצוּזָה, שְׁנֹאמֵר

ביאורים

שנירא ביאת ענשו ולא יהיה לבבנו בלי מגור אליו כל היום (ספר החינוך תל"ב). ²⁷² ואהבת את ה' אלהיך. וענין המצוה שנחשוב ונתבונן בפיקודיו ופעולותיו בהשגתו בתכלית העונג וזאת היא האהבה המיוחדת. ולשון ספרי, לפי שנאמר "ואהבת" איני יודע כיצד אוהב אדם את המקום, ת"ל "והיו הדברים וגו'" שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם, כלומר שעם התבוננות בתורה תתישב האהבה בלב בהכרח וכו' (ספר החינוך, תי"ח). ²⁷³ ובו תדבק. שנצטוינו להתחבר ולהתדבק עם חכמי התורה כדי שנלמוד מהן מצוותיה הנכבדות, ויורונו הדעות האמיתיות בה שהם מקבלים מהם. ועל זה נאמר "וְיָבוּ תִדְבֹּק" וכו' ואמרו ז"ל וכי אפשר לו לאדם להדבק בשכינה והא כתיב "כי ה' אלוקיך אש אוכלה הוא", אלא הדבק לתלמידי חכמים ולתלמידיהם כאילו נדבק בו ברוך הוא (ספר החינוך, תל"ד). ²⁷⁴ לכל אחת מהנה. מהמעלות הנזכרות. ²⁷⁵ כל הנקרא בשמי. כלל ישראל הנקראים בשם עם ה'. ²⁷⁶ ולכבודי בראתי. שעל ידי המעלות האלו נתן כבוד לשמו יתברך (זה השער). ²⁷⁷ ומה תקות הנברא. מה תכליתו וסופו.

שערי

שער שלישי

תשובה

(דברים כו, כו) "אָרֹר אֲשֶׁר לֹא-יָקִים אֶת דְּבָרֵי הַתּוֹרָה-
הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם". אָמְרוּ לַעֲשׂוֹת אוֹתָם יוֹדָה כִּי זֶה
נֶאֱמַר עַל כְּטוֹל מַעֲשֵׂה הַמִּצְוֹת.

י. וְדַע כִּי נִתְחַיֵּב הַנִּבְרָא לְהִיזוֹת²⁷⁹ צִיר נֶאֱמָן וְעַבֵּד
²⁸⁰מִשְׁכִּיל בְּכָל מְלֶאכֶת עֲבוֹדַת אֲדוֹנָיו, וְחַפְּזָעַל
הַנֶּאֱמָן יִהְיֶה²⁸¹ מְהִיר בְּמֶלֶאכֶתוֹ וְיִשְׁגִּיחַ עַל מְלֶאכֶת
הַפּוֹעֲלִים הַכְּרִיּוֹ, וְעֵינָיו עַל הַדְּבָרִים לְרֵאוֹת אִם
²⁸³בְּאִמוּנָה הֵם עוֹשִׂים, וְיִזְהָרֵם וְיִוְדִיעֵם אֶת הַמַּעֲשֵׂה
אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן, כִּי חֲפָצוֹ וְרִצּוֹנוֹ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה מְלֶאכֶת
אֲדוֹנָיו בְּלֹא רַמְיָה, עַל כֵּן²⁸⁴ יִחְזִיק עַל-יְדֵי עוֹשֵׂי הַמְּלֶאכֶה.
וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכָרוֹנָם לְבָרְכָה (ירושלמי סוטה פ"ז ה"ד)
"אָרֹר אֲשֶׁר לֹא יָקִים" (דברים כו, כו), אֲדָם שֶׁלְּמַד וְשָׁנָה

ביאורים

278. אשר לא יקים. רבינו מפרש כאן אשר לא יקיים, וממלת "לעשות" למד
כי נאמר זאת על ביטול מצות-עשה שהוא בארור. לעיל בשער ראשון (אות
1) מפרש רבינו "אשר לא יקים" - אשר לא יקבל על נפשו לקיים, ולהלן
(אות יט) מפרש "אשר לא יקים" - אשר לא יחזיק את התורה (פתח השער).
279. ציר נאמן. שליח נאמן ומסור למשלחו [לשון הכתוב (משלי יג, יז)
"וציר אמונים"]. 280. משכיל. חכם, היודע ומבין רצון אדונו ויכול להוציאו
אל הפועל. 281. מהיר. זריז. 282. ועיניו. תהיינה פקוחות. 283. באמונה.
ביושר ובנאמנות. 284. יחזיק, יתמוך בממון או יעודד בדיבור ובמעשה.

שערי

שער שלישי

תשובה

וְלַמַּד לְאַחֲרֵים וְקִים אֶת הַתּוֹרָה, וְיִשׁ כְּדוֹ כַח לְהַחְזִיק יְדֵי
הָעוֹסֵק פְּתוּרָה וּבְמִצְוֹת וְלֹא הֶחְזִיק - ²⁸⁵הָרִי הוּא בְּכָלֵל
אָרֹר אֲשֶׁר לֹא-יָקִים.

כ. וּמִן הַמִּצְוֹת הַחֲמוּרוֹת, שְׁלֹא לְדוֹן²⁸⁶ בְּעַרְפָּאוֹת שֶׁל
גוֹיִם, שֶׁנֶּאֱמַר (שמות כא, א) "וְאַלֶּה הַמּוֹשְׁפָטִים אֲשֶׁר
תַּשִּׂים לַפְּנִיָּהם", ²⁸⁷לַפְּנִיָּהם וְלֹא לַפְּנֵי גוֹיִם (גיטין פח, ט),
²⁸⁸וּפּוֹשְׁעִים יִכְשְׁלוּ בָהּ. וְכִבְר הַקְּדָמָנוּ לְדַבֵּר עַל הַדְּבָרִי-
מִזֵּת הַנִּמְצָאִים בְּעֶבְרָה הַזֹּאת.

ביאורים

285. הרי הוא בכלל ארור. על חוסר נאמנותו לאדונו. 286. בערפאות. בתי
משפט. 287. לפנייהם ולא לפני גוים. הרי זו אזהרה להתדיין לפני דיינים
מישראל ולא לפני דיינים גוים, ולאו הבא מכלל עשה - עשה. וגם מזה
נלמד החומר שיש לפעמים במצות עשה. 288. ופושעים יכשלו בה. דמי
שנכשל בזה לא הוי רק כעובר על מצות עשה, אלא זה ראייה שהוא פושע.
או הכוונה, שבוה עצמו הוא נעשה פושע, כלומר שמורד בה' ובתורתו,
כאשר יתבאר בסמוך (זה השער). 289. וכבר הקדמנו. לא ברור היכן דיבר
רבינו בזה, אמנם דבר זה מפורש ברמב"ם פכ"ו ה"ז מהל' סנהדרין (וכן הוא
בטור שו"ע חו"מ סי' כ"ו) וז"ל: "כל הדין בדייני עכו"ם ובערכאות שלהן,
אע"פ שהיו דיניהם כדיני ישראל הרי זה רשע וכאילו חרף וגדף והרים יד
בתורת משה רבינו, שנאמר 'ואלה המשפטים' וכו'". עכ"ל. וזהו הטעם
שהיא מן החמורות כיון שיש בוה חילול ה'. [ובמדרש תנחומא (תחילת
פרשת משפטים, ומובא ברש"י ורמב"ן שם) הוסיף, שהמביא דיני ישראל
(לדון אותם) לפני גוים, מחלל את השם ומייקר (מכבד) את שם האלילים

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

כא. וְעַל ²⁹⁰כְּפֹל מוֹרָא אָב וְאִם ²⁹¹שְׁהִיא מְצֹת-עֲשֵׂה, שְׁנֵאמֵר (דברים כו, טז) "אָרוֹר מְקַלָּה אָבִיו וְאִמּוֹ". עֲנִין ²⁹²מְקַלָּה, ²⁹³שְׁמֹזְזֵל כְּכֹבֵדִם וּמְפָר מוֹרָאם, כְּמוֹ שְׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְזָרוּנָם לְבִרְכָה (קידושין לא, ב) "אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ" (ויקרא יט, ג), אֵיזָהוּ מוֹרָא? לֹא יֵשֵׁב כְּמִקּוֹמוֹ, (כו) וְלֹא כוֹתֵר אֶת דְּבָרָיו,

כו. ולא כותר את דבריו. מצינו בכמה מקומות בש"ס שנחלקו אב ובנו, כגון רבי ורשב"ג אביו, ונאמרו מספר דרכים ליישב זאת: א. האיסור לחלוק על אביו הוא רק בפניו, אבל שלא בפניו מותר (מאירי קידושין לא: וט"ו י"ד רמ, ג וביאור הגר"א, ועיין ש"ך). ב. האיסור הוא לחלוק עליו בפני אחרים,

אלא שותק הן ואח"כ אומר לאביו בינו לבין עצמו בדרך כבוד: "אבא, לימדני כך וכך, והיום שמעתי ממך ענין אחר" (רמ"ה קידושין שם). ג.

ביאורים

להשביחם [ס"א: להחשיבם] (בעיני התועים אחריהם), שנאמר כי לא כצורנו וגו'. 290. ביטול מורא אב ואם. שמבטל מוראם בידים, כגון יושב במקומו של אביו, או סותר את דבריו, כמו שמבאר הולך, וע"ז שיך "ארור מקלה אביו ואמו" ולא על ביטול כיבוד אב ואם של "מאכיל ומשקה מכניס ומוציא" וכד' שהוא בשב ואל תעשה ואין עליו ארור (פתח השער). 291. שהיא מצות-עשה. שנאמר "איש אמו ואביו תיראו", והיא מן המצוות החמורות שנאמר ארור וכו'. [ועוד, שהוקש כבודם לכבוד המקום (קידושין ל:). מאור השער]. 292. מקלה שמוזלזל בכבודם. כלשון הכתוב (דברים כה, ג) ונקלה אחיך לעיניך'. 293. שמוזלזל בכבודם. וכמו שכתב הרמב"ם בפ"ה מהל' ממרים הט"ו: "ולא על הכאה ולא על הקללה בלבד הקפידה התורה אלא אף על הבזיון, שכל המבזה אביו או אמו אפילו בדברים ואפילו ברמזיה הרי זה ארור מפי הגבורה".

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

מותר לבן להקשות על אביו ולחלוק עליו בדרך לימוד תוך כדי משא ומתן כדי להגיע למסקנת ההלכה, וכמו שאמרו (קידושין ל:): שהאב

²⁹⁴וְלֹא מְכַרְיעוּ.

כב. וּמְצֹת תַּפְלִין וּמְצֹת מְזוּזָה, מְצֹת-עֲשֵׂה הֵן, (כט) וְהֵנָּה כְּכֹלל

ובנו "נעשים אויבים זה לזה" בשעת הלימוד (עצמות יוסף שם, ומובא בפתחי תשובה יו"ד רמב, א). ד. האיסור הוא דוקא כשדוחה את דברי אביו ומקשה עליו להראות את טעותו, אבל כשמציע את דעתו וראיותיו, אע"פ שממילא נסתרים דברי אביו, אין בכך כלום (רש"י, וכעין זה בשו"ת הרדב"ז א, תצה, ועיין רמ"א יו"ד רמב, ג). ה. האיסור הוא כשחולק עליו בשאר ענינים, אבל בדברי תורה מותר לחלוק (הנצי"ב ב'העמק שאלה' נו, ה בדעת השאלתות).

כח. וְלֹא מְכַרְיעוּ. מרש"י משמע שפירש, שכאשר ישנה מחלוקת בהלכה בין אביו לחכם אחר לא יכריע בדבר לומר שנראין דברי פלוני. והקשה עליו הרמ"ה, שא"כ הרי זה בכלל "ולא סותר את דבריו". ולכן פירש הרמ"ה, שהאיסור הוא אף לומר "נראה לי כדברי אבא", שאף זה נחשב כפגיעה בכבודו, לומר כך בדרך הכרעה, ומותר רק להביא ראיות לדעת אביו נגד החולקים עליו (וכן נפסק בשו"ע יו"ד רמ, ג, ועיין בבית יוסף שם בפירוש שני, שאפשר לפרש כן גם בדעת רש"י, שמה שכתב "נראים דברי פלוני" הכוונה גם לאומר "נראים דברי אבא").

כט. וְהֵנָּה כְּכֹלל קְבֵלַת מַלְכוּת שָׁמַיִם. במסכת ברכות (טו:). "אמר רבי יוחנן, הרוצה לקבל עליו עול מלכות שמים שלימה, יפנה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא ק"ש ומתפלל, וזו היא מלכות שמים שלימה". וביאר שם רבינו (דף ח. בדפי הרי"ף) וז"ל: "טעם הדבר, מפני שבתפילין שבראש אדם משעבד

ביאורים

294. וְלֹא מְכַרְיעוּ. שאם היה אביו וחכם אחר חלוקים בדבר הלכה, לא יאמר "נראים דבריו של פלוני" ויכריע בזה נגד דברי אביו (כן משמע מפירוש רש"י, וראה עיונים).

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

קבלת מלכות שמים, כי על כן נכתבו
 295 בפרשת שמע ישראל. ותוכל
 להתבונן מזה על ענש המבטל
 המצות האלה, כי הוא כמו שזכר על
 296 ומנתק מוסרות, ויכבד הקדמונו
 לדרך על חמך המצות האלה. ועל
 מצות ציצית אמרו רבותינו זכרונם
 לברכה (ספרי במדבר קט"ו)^(ה) שהציצית

לבורא יתברך
 הנשמה שהיא במוח,
 ובתפילין שבזרוע
 אדם משעבד גופו,
 ומפני כך ציוו להשים
 אותם כנגד הלב,
 שהלב הוא עיקר
 התאוות והמחשבות,
 ובוזה יזכור את הבורא
 וימעיש הנאותיו,
 ובמזווה משעבד אדם
 ממונו [אלא שלא
 הזכירו בכאן המזווה
 מפני שמצוותה נעשית בשעה אחרת], וכשקורא ק"ש ומתפלל בענין
 משעבד לו נשמתו וגופו, זו היא מלכות שמים שלימה". עכ"ל. והביאו
 השו"ע או"ח סימן כ"ה סעיף ה' שצריך לכוון כך בהנחת תפילין.
 ובענין מזווה, כתב הרמב"ם (הל' מזווה פ"ו ה"ג): "וכל זמן שנכנס ויצא
 יפגע ביחוד השם שמו של הקב"ה ויזכור אהבתו ויעור משנתו ושגיותו
 בהבלי הזמן. וידע שאין דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא ידיעת
 צור העולם ומיד הוא חוזר לדעתו והולך בדרכי מישרים".
 ל. שהציצית מוספת קדושה. מלשון הכתוב משמע, שהציצית תגרום

ביאורים

295. בפרשת שמע ישראל. העוסקת בקבלת עול מלכות שמים, ולכן
 נחשבות מן המצוות החמורות. 296. ומנתק מוסרות. ומנתק מעליו עול
 המצוות, כי ע"י קבלת עול מלכות שמים בא לידי קבלת עול מצוות (זה
 השער). [לישנא דקרא (תהלים ב, א): "ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו
 עבותימו", ובירושלמי (ע"ז ח, א): אמרו: "ננתקה את מוסרותימו - זו מצות
 תפילין (שיש בה רצועות כמו מוסרות), ונשליכה ממנו עבותימו - זו מצות
 ציצית" (שיש בה חוטים שזורים כמו עבותות)]. 297. וכבר הקדמונו. לא
 ברור היכן דיבר רבינו בזה. ולעיל באות י"א הזכיר רבינו ענין "פושעי ישראל

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

שתזכרו את כל
 המצוות ותעשו
 אותם, וממילא יהיו
 קדושים. וכן כתב
 ה'אבן עזרא' (במדבר
 טו, מ), וז"ל: למען
 תזכרו וכבר אמר
 וזכרתם את כל מצות
 ה', שאם תזכרו תהיו
 קדושים, ולא תתגאלו
 בתאוות הלב המטנפת
 הרוח המשכלת.
 עכ"ד. אולם מדברי
 רבינו משמע שחזן
 ממה שהציצית
 תגרום לכם לזכור את

298 מוספת קדושה, שנאמר (במדבר
 טו, מ) "למען תזכרו ועשיתם את-כל-
 מצותי והייתם קדושים לאלהיכם".
 300 וגם כי אין מצות ציצית 301 זולתי
 על 302 מי שיש לו כגד אשר לו ארבע
 כנפות, ואם אין לו כגד כזה אינו חייב
 לקנותו, 303 אף גם זאת אמרו רבותינו
 זכרונם לברכה (מנחות מא, א) 304 כי
 ענוש יענש לעתות כצרה על דבר
 (א) אשר לא חמד בלבו יפי המצוה

כל המצוות, היא עצמה מוסיפה קדושה (פתחי תשובה).

לא. אשר לא חמד בלבו יופי המצוה ושכרה. ואף שאמרו חז"ל (אבות א, ג)
 'אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס', היינו במצוה

ביאורים

בגופן" שלא הניחו תפילין מעולם. 298. מוספת קדושה. לישנא דקרא. ב'אליהו
 רבה' או"ח סי' כ"ד כתב, שמצות ציצית מצילה את האדם מן החטא, דכתיב
 'ולא תתורו... והייתם קדושים', אף דכל שאר מצוות אין בהן זאת הסגולה
 להציל מיצה"ר, ציצית עדיף, כדאיתא במסכת מנחות (מד). מעשה באדם
 אחד וכו' עיי"ש 299. שנאמר. בפרשת ציצית. 300. וגם כי אין מצות ציצית.
 ואף על פי שאין חייב מצות ציצית. 301. זולתי. אלא רק. 302. מי שיש לו כגד
 אשר לו ארבע כנפות. וגם לבוש בו (ע"י שו"ע או"ח יט, א. וברמ"א יז,
 ב). 303. אף גם זאת. מכל מקום. 304. כי ענוש יענש לעתות כצרה. "בעינא
 דריתחא" - בשעת כעס וצער כאשר פוקדת פורענות את העולם - עלול
 הוא להענש מן השמים על כך שלא הכניס עצמו לחיוב כדי לקיים מצות-

שערי

שער שלישי

תשובה

עיונים

שערי

שער שלישי

תשובה

וּשְׁכַרְהָ ³⁰⁵ לְבַעְבוֹר סַבֵּב פָּנַי דָּבַר
חַיִּיבָה עָלָיו וְלִקְחַת לֹא בְּגַד שְׂיֵשׁ לוֹ
אַרְבַּע בְּנֵפוֹת לַעֲשׂוֹת בּוֹ צִיצִית עַל
בְּנֵפָיו.

כג. וְדַע, כִּי הִירָא אֶת דְּבַר הַשֵּׁם
יְחִמִּיר וַיִּדְקַדֵּק ³⁰⁶ וַיִּוָּשֵׁם נִפְשׁוֹ
בְּכַפּוֹ עַל מַצּוּה קִלְהָ כְּמוֹ עַל הַחֲמוּרָה,
כִּי לֹא יֵבִיט אֶל אֲשֶׁר הַמַּצּוּה הַזֹּאת
קִלְהָ לְעַמֵּת הַמַּצּוּת הַחֲמוּרוֹת, אֲךָ
יֵבִיט לְגַדְלַת הַמַּזְהִיר עָלֶיהָ וּתְבַרְךָ.
וּפְקַח עֵינֶיךָ וְהִיטֵב לְרְאוֹת כִּי
³⁰⁷ הָעֵקֶר הַנִּכְבֵּד הַזֶּה נִתְבָּאֵר בַּתּוֹרָה,
כִּי נִכְתַּב עַל מַצּוֹת ³⁰⁸ הַקִּימָה מִפְּנֵי
הַעֲבוּדָה הַמַּעוּלָה, עֵינֵי"ש (מְשִׁיבַת נֶפֶשׁ).

ביאורים

עשה. 305. לבעבור סבב פני דבר חיובה עליו. שבשביל זה יגרום לעצמו חיוב המצוה ע"י שיקנה בגד של ארבע כנפות. 306. וישים נפשו בכפו. מלשון הכתוב "וישם את נפשו בכפו ויך את הפלשתים" (שמואל-א יט, ה), וכן "נפשי בכפי תמיד" (תהלים קיט, קט). כלומר, ימסור נפשו ויתאמץ בכל כוחו. 307. העיקר הנכבד הזה נתבאר בתורה, כי נכתב על מצות ³⁰⁸ הקימה מפני העבודה המעולה, עינ"ש (משיבת נפש).

הַשִּׁיבָה כְּמוֹ שְׁנִכְתַּב עַל מַצּוֹת ³⁰⁹ מוֹרָא אֲבִיו וְאָמוֹ
וּשְׁמִירַת שַׁבָּת, ³¹¹ "אֲנִי יי'". פְּרוּשׁ, שִׁים לְפָנַי וְדַע מִי
הַמַּצּוּדָה וְהַמַּזְהִירָה - אֲנִי ה'.

וְרַבּוֹת מִן הַמַּצּוֹת אֲשֶׁר תִּרְבֶּה מִן הָעַם הַנִּמְצָאִים פְּדוּר
קִצְרֵי יָד מַעֲשׂוֹתָן, הַבְּאֵנָם אֶל מְקוֹם זֶה,
³¹² נוֹסֵד לְכָל אַחַת בְּסִפְרָה זֹהָ. קָחֵם נָא אֵלֶיךָ, ³¹⁴ עֲנִידֵם עַל
לִוּחַ לְפָנַי.

ביאורים

הקימה מפני השיבה. לקום מפני איש זקן-בשנים כדי לכבדו, שהיא מצוה קלה שאין בה חסרון כיס ולא טירחה. 309. מורא אביו ואמו. שהיא מן החמורות כמש"כ רבנו לעיל. 310. ושמירת שבת. שהיא מצוה חמורה, וגם יש עליה מיתת בית דין אם מחללה. 311. אני ה'. כלומר, אני המזהיר בדבר. 312. קצרי יד. מתרשלים, מחסרים (ראה לעיל שער ב' אות ט': "ועל אשר קצור קצרה ידם מעבודת השם"). 313. נוסד לכל אחת. יסוד לכל מצוה ומצוה. 314. ענדים. קשרם.

לימוד המזוסר היומי

בהוצאת ארגון "ארחות יושר"

"ארחות המוסר"

הינו מכון, אשר הוקם ע"י ארגון "ארחות יושר" ובו עמלים תלמידי חכמים מופלגים, על חלוקת ספרי המוסר לשיעורים יומיים, כשתוספת ביאורים ועיונים הנכתבים על ידם מבארים ומניחים את הדברים על לב הלומדים.

ספרי מוסר אלו, אשר נתבארו וחולקו ע"י חברי המכון, מודפסים ומופצים ע"ג עשרות אלפי חוברות חודשיות אשר עושות דרכן אל הלומדים הרבים הקובעים בהן את לימודם מידי יום. וכך הופך לימוד המוסר להיות **חלק מסדר יומם של רבים.**

עד כה הצטרפו למעגל הלומדים 113 כוללים, 138 ישיבות, 103 תת"ם, 230 שיעורי תורה, 18 מדשיות וסמינרים - **25,000 לומדים** ברחבי הארץ והעולם שותפים למהפכת **לימוד המוסר היומי!**

הצטרף אף אתה
למהפכת המוסר,
בלימוד יומי של כ - 10 דקות!

ארחות יושר

ארחות צדיקים

מסילת ישרים

שערי תשובה

"ארחות יושר"

הארגון אשר חרט על דגלו את ענין **הפצת המוסר** אינו פוסח על אף הזדמנות הנקרת לפתחו. כך מעת לעת, יוצאים לאור תכנים מוסריים, באופנים שונים.

עלוני המועדים

מופצים לרגל מועדי השנה ומחולקים בעשרות אלפי עותקים.

קונטרסים בנושאים שונים, מודפסים ומחולקים לבנות הסמינרים ולקהלים נוספים בהזדמנויות שונות ומגוונות.

קובץ "ארחות ישרים"

המתקבל בהערצה מידי שנה בתקופת בין הזמנים של חודש אב, מכיל בתוכו מדורי מוסר, הלכה וחידוד ועיון - מדור נושא פרסים. ובכך מהווה חומר עיוני ומוסרי לבחורי הישיבות ואברכי הכוללים בכל מקום בו הם נמצאים.

עלוני המועדים

פרק בעניני תפילה | פרק בעניני כבוד אב ואם - לבנות הסמינרים

פרקים בעניני תורה - לרגל סיום השי"ס העולמי

קובץ המחולק למדורי מוסר, הלכה וחידוד ועיון - לימי בין הזמנים

ספר "ארחות יושר"

ספר "ארחות צדיקים"

ספר "מסילת ישרים"

עד עתה, בוארו וחולקו הספרים: הגר"ח קניייבסקי שליט"א "ארחות יושר" למרן "ארחות צדיקים", ו"מסילת ישרים" לרמח"ל. כשהם מודפסים ומחולקים באמצעות החברות החודשיות. עם תום תקופת הלימוד של כל ספר מן הספרים נאגד תוכן החוברות יוצא לאור בספר מהודר.

